

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

πάνω στη
στρατηγική “Ευρώπη 2020” και Άτομα με Αναπηρίες.
Ενημερωτικές συναντήσεις στην Ισπανία, Λιθουανία και Ελλάδα:
απόψεις και αντιλήψεις ατόμων με αναπηρίες, ακτιβιστών και
εμπειρογνομόνων

Συγγραφείς:

Fondazione Giacomo Brodolini - Graziano di Paola και Angela Genova (Ιταλία)

ΑΝΤΙΓΟΝΗ – Κέντρο Πληροφόρησης και Τεκμηρίωσης για το Ρατσισμό,
την Οικολογία, την Ειρήνη και τη Μη Βία (Ελλάδα)

Confederación Galega de persoas con discapacidade - COGAMI και Rita Bouvy Vila-
boa (Ισπανία)

Valakuriai Rehabilitation Centre (Λιθουανία)

2013

Αυτό το πρόγραμμα έχει χρηματοδοτηθεί με την υποστήριξη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.
Η παρούσα δημοσίευση δεσμεύει μόνο τον συντάκτη της και η Επιτροπή δεν μπορεί να
θεωρηθεί υπεύθυνη για οποιαδήποτε χρήση που μπορεί να γίνει των πληροφοριών που
περιέχονται σε αυτήν.

Εταιρικό σχήμα του έργου ABLE 20 - We Are Able to Work 2020:

ANTIGONE – Κέντρο Πληροφόρησης και Τεκμηρίωσης για το Ρατσισμό, την Οικολογία, την Ειρήνη και τη Μη Βία
Πτολεμαίων 29A, 54630 Θεσσαλονίκη, Ελλάδα
www.antigone.gr
info@antigone.gr

Με βάση την αλληλεγγύη και την ενεργό συμμετοχή, και μέσω των δραστηριοτήτων της - εκπαιδευτικά εργαστήρια, προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης, έρευνα, δημοσιεύσεις, εκστρατείες ευαισθητοποίησης, συμμετοχή σε φεστιβάλ, συνέδρια κ.λπ. - η ANTIΓΟΝΗ στοχεύει στην καταπολέμηση όλων των μορφών των αρνητικών διακρίσεων λόγω φύλου, φυλής, εθνικής καταγωγής, κοινωνικού / οικονομικού / μορφωτικού επιπέδου, αναπηρίας, ηλικίας, θρησκείας κλπ. προκειμένου να κάνει πράξη την προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της κοινωνικής οικολογίας, της μη βίας και του διαπολιτισμικού διαλόγου.

COGAMI - Galician Confederation of People with Disability
Rúa Modesto Brocos, nº 7, 3º bloque-baixos,
15704, Santiago de Compostela, A Coruña,
Spain
www.cogami.es, proxectos@cogami.es

Με βάση την επίτευξη της πλήρους ένταξης των ατόμων με αναπηρία σε όλους τους τομείς της κοινωνίας, μέσα από την υπεράσπιση και προώθηση των δικαιωμάτων τους, τη διεκδίκηση για κοινωνική αλλαγή, την ενίσχυση και το συντονισμό του συνεταιριστικού κινήματος και την παροχή υπηρεσιών που ανταποκρίνονται στις ανάγκες τους και τις προσδοκίες, το COGAMI παρέχει τις ακόλουθες δραστηριότητες και υπηρεσίες: πληροφόρηση, συμβουλευτική, προσβασιμότητα και κοινωνική παρέμβαση, διαμεσολάβηση για εργασία, στήριξη της αυτοαπασχόλησης, επαγγελματική κατάρτιση, εκπαίδευση για τη λειτουργικότητα στη καθημερινή ζωή, οργανωμένες ψυχαγωγικές δραστηριότητες, διαχείριση προσωπικής βοήθειας, στήριξη κέντρων για άτομα με αναπηρίες, ενίσχυση του συνεταιριστικού κινήματος, διαλέξεις ευαισθητοποίησης και πληροφόρησης.

FondazioneGiacomoBrodolini

FGB – Fondazione Giacomo Brodolini
Via Barberini 50, 00187, Roma, Italy
www.fondazionebrodolini.it
info@fondazionebrodolini.it

Ιδρύθηκε το 1971, το Fondazione Brodolini είναι ένα ανεξάρτητο κέντρο πολιτιστικής ανάπτυξης, καθώς και μια δεξαμενή σκέψης που προτείνει και αξιολογεί τις πολιτικές σε όλα τα επίπεδα διακυβέρνησης: τοπικό, περιφερειακό, εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο. Το Διοικητικό Συμβούλιο του FGB αποτελείται από προσωπικότητες από τα βασικά ιταλικά πανεπιστήμια. Συνδεόντας θεσμικές ανάγκες οργανώσεων με δίκτυο εμπειρογνομώνων, είναι σε θέση να παράσχει τα κατάλληλα εργαλεία και τη χρήση τους για διάφορους τύπους δραστηριοτήτων: μεταξύ των οποίων είναι η ανάπτυξη προγραμμάτων, η κατάρτιση, η αξιολόγηση, η οργάνωση συνεδρίων και σεμιναρίων. Δραστηριοποιείται σε θεματικούς τομείς όπως: ανάπτυξη και εξέλιξη, το ανθρώπινο κεφάλαιο και η αγορά εργασίας, οριζόντιες προτεραιότητες και η ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου, η ευημερία και η κοινωνική πολιτική.

VRC - Valakupiai Rehabilitation Centre
Vaidilutes str. 69, Vilnius, Lithuania
A. Juozapavičiaus pr. 34, Kaunas, Lithuania
www.reabilitacija.lt
info@reabilitacija.lt

Ο Δημόσιος Φορέας Κέντρο Αποκατάστασης Valakupiai (VRC) παρέχει επαγγελματικές υπηρεσίες, κοινωνικής και ιατρικής αποκατάστασης για τα άτομα με αναπηρίες. Ένα ολοκληρωμένο μοντέλο αποκατάστασης, τυποποιημένες μεθόδους εκτίμησης και ανάπτυξης των επαγγελματικών δεξιοτήτων, προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης στο VRC συμβάλλουν στην επίτευξη της καλύτερης υγείας και της ένταξης στην αγορά εργασίας των ατόμων με αναπηρία. Το VRC είναι μέλος της Ευρωπαϊκής Πλατφόρμας για την Αποκατάσταση (EPR).

Μελέτη για την στρατηγική “Ευρώπη 2020” και Άτομα με Αναπηρίες.
Ενημερωτικές συναντήσεις στην Ισπανία, Λιθουανία και Ελλάδα: απόψεις
και αντιλήψεις ατόμων με αναπηρίες, ακτιβιστών και εμπειρογνομόνων.

Εισαγωγή	7
1. Το βασικό κανονιστικό πλαίσιο σε Ισπανία, Λιθουανία και Ελλάδα	9
2. Μεθοδολογία	15
3. Αποτελέσματα	20
4. Συμπεράσματα	39
Παραρτήματα	46

Το 2010, στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το **25%** περίπου των ατόμων ηλικίας 16 ετών και άνω δήλωσαν **περιορισμό δραστηριότητας**. Ηλικιωμένα άτομα με αναπηρία αντιπροσωπεύουν το 46% του συνόλου των ατόμων με ειδικές ανάγκες (ηλικίας 16 ετών και άνω). Το ποσοστό των ατόμων με σοβαρή αναπηρία είναι περίπου 8%. Περίπου το 4,8% των ατόμων ηλικίας 16 έως 64 λαμβάνουν κάποιου είδους επίδομα αναπηρίας¹. Αν η στρατηγική “**Ευρώπη 2020**” της Ε.Ε. ολοκληρωθεί, η ένταξη των ανθρώπων με αναπηρία σε όλες τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές όψεις της κοινωνίας είναι απαραίτητη.

Σε αυτό το πλαίσιο, το ABLE '20 στοχεύει σε μια σειρά θεματικών τομέων που προσδιορίζονται από τη στρατηγική για την Αναπηρία της Ε.Ε. 2010 - 2020. Οι δράσεις που εμπεριέχονται σε αυτό το Πρόγραμμα έχουν σχεδιαστεί να **προωθήσουν τη δέσμευση των νέων ανθρώπων** στην προοπτική της ένταξης και να ενδυναμώσουν την κινητικότητα των άνεργων νέων ανθρώπων καθώς και την ενεργό συμμετοχή τους στην κοινωνία.

Το Πρόγραμμα ABLE '20 υποστηρίζει την εισαγωγή, την εφαρμογή και την προώθηση καινοτόμων και ποιοτικών στοιχείων στη μη τυπική εκπαίδευση και στην εργασία των νέων φέρνοντας σε επικοινωνία μεταξύ τους τις ομάδες στόχους των νέων με αναπηρίες στον τομέα της απασχόλησης στις συμμετέχουσες χώρες, δηλαδή **Ελλάδα, Ισπανία, Ιταλία και Λιθουανία** που έχουν τον υψηλότερο βαθμό ανεργίας στην Ε.Ε. των 27.

Σχετικά με τους γενικότερους στόχους του Προγράμματος Νεολαία σε Δράση, το πρόγραμμα ABLE '20 αρχικά στοχεύει στο να προωθήσει γενικώς **την ενεργό ιδιότητα του πολίτη**, και ειδικότερα την ιδιότητα του Ευρωπαίου πολίτη, προωθώντας την εμπλοκή των νέων ανθρώπων που έχουν λίγες ευκαιρίες, όπως νέοι με αναπηρίες, ακτιβιστές και εμπειρογνώμονες, στο επίκεντρο της χάραξης και της εφαρμογής της πολιτικής της Ε.Ε.

¹ ANED – Ακαδημαϊκό Δίκτυο Ευρωπαίων Εμπειρογνομόνων για την Αναπηρία.

Η κεντρική ιδέα του προγράμματος συνίσταται στο χτίσιμο βασικών στρατηγικών της Ε.Ε. στους τομείς της ανάπτυξης, της απασχόλησης και της αναπηρίας των νέων παρέχοντας τη δυνατότητα σε νέους με αναπηρίες, ακτιβιστές και εμπειρογνώμονες να αξιολογήσουν τη στρατηγική “Ευρώπη 2020” της Ε.Ε., Νέα Γενιά σε Δράση και Ευρωπαϊκή στρατηγική για την Αναπηρία 2010 –2020 και να χτίσουν περαιτέρω βασιζόμενοι στην εμπειρία που ήδη διαθέτουν λόγω της πρόσληψης που έχουν ως προς τις συγκεκριμένες σημαντικές πολιτικές. Έτσι, το πρόγραμμα αποσκοπεί στο να γίνει σεβαστό το φυσικό δικαίωμα των νέων με αναπηρίες στην ιθαγένεια με την πιο ουσιαστική της μορφή, δηλαδή αυτήν της συμμετοχής στα κοινά. Και παράλληλα να εισαγάγει την οπτική ματιά των νέων με αναπηρίες, των ακτιβιστών και των εμπειρογνομώνων στη χάραξη πολιτικής για την απασχόληση, την αιεφόρο ανάπτυξη και τη νεανική πολιτική στην Ευρώπη.

Η έκθεση παρουσιάζει τα αποτελέσματα των πληροφοριακών ενοτήτων με βάση τη μη τυπική εκπαιδευτική μεθοδολογία του Θεάτρου των Καταπιεσμένων του Αύγουστου Μπωλ σχετικά με τη στρατηγική “Ευρώπη 2020” της Ε.Ε., τη νέα Γενιά σε Δράση και την Ευρωπαϊκή στρατηγική για την Αναπηρία 2010 –2020.

1. ΤΑ ΒΑΣΙΚΑ ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΣΕ ΙΣΠΑΝΙΑ, ΛΙΘΟΥΑΝΙΑ ΚΑΙ ΕΛΛΑΔΑ

Τα κανονιστικά πλαίσια στις τρεις χώρες παρουσιάζουν συγκλίνουσες όψεις εξαιτίας της κοινής επικύρωσης του Συμφώνου του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες². Ωστόσο, τα κοινωνικο-οικονομικά συμφραζόμενα και τα εθνικά θεσμικά πλαίσια δημιούργησαν αρκετούς περιορισμούς στην εφαρμογή του Συμφώνου σε Ισπανία, Ελλάδα και Λιθουανία.

1.1 ΙΣΠΑΝΙΑ

Το εθνικό κανονιστικό πλαίσιο στην **Ισπανία** χαρακτηρίζεται από δύο στοιχεία. Πρώτον, επικαιροποιήθηκε το 2013 και αυτό είχε έντονες αρνητικές επιπτώσεις στις ζωές των ατόμων με αναπηρίες. Δεύτερον, οι 17 Αυτόνομες Ισπανικές Επαρχίες έχουν τη δική τους ξεχωριστή νομοθετική εξουσία επί διαφόρων θεμάτων, συνεπώς κάθε κρατική νομοθεσία τροποποιείται στη συνέχεια από τα περιφερειακά κανονιστικά πλαίσια τα οποία καθορίζουν και τις διάφορες λεπτομέρειες (όπως ύψος προστίμων, κριτήρια επιλογής κλπ).

Η βασική εθνική νομοθετική διάταξη είναι ο **Γενικός Νόμος για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες και την Κοινωνική τους Ένταξη**³ που ψηφίστηκε το Νοέμβριο του 2013. Σκοπός του ήταν να εγγυηθεί το δικαίωμα στις ίσες ευκαιρίες και την ίση μεταχείριση των ατόμων με αναπηρίες, προωθώντας την προσωπική αυτονομία, την καθολική προσβασιμότητα, την ένταξη στην κοινωνία και σε μια ανεξάρτητη ζωή, καθώς και την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων σύμφωνα με το Ισπανικό Σύνταγμα (άρθρα 2, 9, 10 και 14) και την επικυρωμένη Διεθνή Σύμβαση του ΟΗΕ, που τέθηκε σε εφαρμογή στις 3 Μαΐου του 2008. Ο Γενικός αυτός Νόμος κωδικοποιεί προγενέστερες διατάξεις αλλά δεν αξιοποιεί την ευκαιρία να εισαγάγει βελτιώσεις του επιπέδου προστασίας των δικαιωμάτων.

² Η Σύμβαση των Δικαιωμάτων των Ατόμων με Αναπηρίες <http://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>.

³ Προεδρικό Διάταγμα 1/2013, της 29ης Νοεμβρίου. Το LGD είναι η συμπύκνωση τριών προηγούμενων νόμων, του Ν. 13/1982 της 7ης Απριλίου για την κοινωνική ένταξη των ατόμων με αναπηρίες (LISMI), του Ν. 51/2003 της 2ης Δεκεμβρίου για τις ίσες ευκαιρίες, τη μη διάκριση και την καθολική προσβασιμότητα (LION-DAU) και του Ν 49/2007 της 26ης Δεκεμβρίου με τον οποίον καθορίζονται οι κανόνες και οι κυρώσεις για τις παραβιάσεις σχετικά με τις ίσες ευκαιρίες, τη μη διάκριση και την καθολική προσβασιμότητα.

Σε εθνικό επίπεδο, οι τροποποιήσεις μέσω του νόμου 39/2006 της 14ης Δεκεμβρίου για την **Προώθηση της Αυτονομίας και τη Φροντίδα των Εξαρτώμενων Προσώπων** πρέπει επίσης να ληφθούν υπόψη. Με το νόμο αυτόν εγκαινιάστηκε ένα μοντέλο κοινωνικής προστασίας με αναγνώριση των υποκειμενικών δικαιωμάτων των προσώπων αυτών, φροντίδας μέσα σε οικογενειακό περιβάλλον και προώθησης της ανεξάρτητης ζωής. Ωστόσο οι δημοσιονομικές περικοπές που εφαρμόστηκαν μείωσαν ή εξάλειψαν ένα μέρος αυτών των δικαιωμάτων.

1.2. ΕΛΛΑΔΑ

Το **ελληνικό** κανονιστικό πλαίσιο χαρακτηρίζεται από τις αρχές της ίσης μεταχείρισης καθώς και της ισότητας φύλου σε ό,τι αφορά τα άτομα με αναπηρία, βάσει του Συντάγματος. Επιπλέον, η εκπαίδευση και η κατάρτιση των ατόμων με αναπηρίες εγγυώνται από το κράτος. Η βασική εργασιακή νομοθεσία για τα άτομα με αναπηρία στην Ελλάδα αφορά την κατάρτιση, την προσβασιμότητα και τα βασικά εργατικά δικαιώματα⁴. Ο πιο σημαντικός ελληνικός νόμος στον τομέα της απασχόλησης είναι ο 2643/98 σχετικά με την **«Παροχή απασχόλησης σε Ειδικές Κοινωνικές Ομάδες»**⁵ που καθορίζει ζητήματα ποσοστώσεων⁶ των εργαζομένων σε δημόσιο και ιδιωτικό τομέα. Ο νόμος αυτός προβλέπει την υποχρεωτική τοποθέτηση ατόμων ευάλωτων κοινωνικών ομάδων σε ιδιωτικές εταιρίες, επιχειρήσεις και οργανισμούς, καθώς και σε δημόσιες υπηρεσίες και τοπικά κρατικά όργανα, μέσω κριτηρίων που αφορούν την ηλικία, τις οικογενειακές και οικονομικές συνθήκες, τα επίσημα προσόντα και το ποσοστό της αναπηρίας⁷.

4 Νέος Ελληνικός Κώδικας Απασχόλησης ψηφισμένος από το Ν 3528/2007 (ΦΕΚ 26/Α, 9/2/2007) και το Ν 3488/2006 (ΦΕΚ 191 Α, 11/9/2006).

5 Νόμος 2643/1998 (ΦΕΚ 220 Α, 28/9/98)

6 Σύμφωνα με αυτόν το νόμο, στον ελληνικό ιδιωτικό τομέα, οι επιχειρήσεις με πάνω από 50 υπαλλήλους είναι υποχρεωμένοι να καλύψουν 8% του προσωπικού από υπαλλήλους με αναπηρίες και άλλες κοινωνικά ευάλωτες ομάδες. Τα άτομα με ελάχιστο ποσοστό αναπηρίας 50%, αν έχουν εγγραφεί στα μητρώα ανέργων του ΟΑΕΔ, περιλαμβάνονται στις κατηγορίες των προσώπων που προστατεύονται από το Ν 2643/98, από τον οποίον προβλέπονται ειδικές διαδικασίες πρόσληψης. Επιπλέον, ο νόμος καλύπτει άτομα που έχουν συγγενείς (παιδιά ή συντρόφους) με ποσοστό αναπηρίας τουλάχιστον 67% που να έχει πιστοποιηθεί από ειδική ιατρική επιτροπή. Σε ειδικές περιπτώσεις, όταν ο ασθενής συγγενής πάσχει από διανοητική αναπηρία ή αυτισμό, το ποσοστό της αναπηρίας που απαιτείται για την υπαγωγή στο προστατευτικό πεδίο του νόμου είναι 50%. Ο ίδιος νόμος ορίζει ότι από τη στιγμή που θα προσληφθούν υπάλληλοι με αναπηρίες τους δίδεται η δυνατότητα ευέλικτου ωραρίου καθώς και ειδικών διευκολύνσεων όταν οι καιρικές συνθήκες δεν τους επιτρέπουν να έρθουν στη δουλειά ή να φτάσουν έγκαιρα ή να παραμείνουν έως το τέλος της βάρδιας.

Σύμφωνα με την εγκύκλιο **«Στοιχεία σχετικά με τον αριθμό υπαλλήλων με αναπηρίες που εργάζονται στον ελληνικό δημόσιο τομέα – Προβλήματα στην άσκηση των καθηκόντων τους – Οδηγίες για την αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων»**⁸, τα κρατικά όργανα και οι δημόσιες υπηρεσίες υποχρεούνται να δημιουργούν κατάλληλες εργασιακές συνθήκες για τα άτομα με αναπηρίες. Ιδιαίτερα, ειδικός τεχνολογικός εξοπλισμός πρέπει να είναι διαθέσιμος (π.χ. υπολογιστές με ειδικό λογισμικό και φωνητικό σύστημα, ειδικό σύστημα ανάγνωσης οθόνης, πρόβλεψη για τηλεφωνικούς μεσολαβητές κλπ), τα γραφεία πρέπει να είναι φωτεινά για να διευκολύνονται άτομα με προβλήματα όρασης, διευκολύνσεις πρέπει να παρέχονται σε άτομα που επικοινωνούν με γλώσσα σημάτων ή ανάγνωση χειλιών, ενώ οι χώροι εργασίας πρέπει να είναι προσβάσιμοι στα αναπηρικά αμαξίδια (κατάλληλες διαστάσεις στον ευρύτερο περιβάλλοντα χώρο, προσβάσιμες τουαλέτες κλπ).

Η νομοθεσία επίσης θεσπίζει τα **Κοινωνικά Εργαστήρια** που προβλέπονται από το νόμο 2646/98⁹, που υπάρχουν στους περισσότερους Δήμους της Ελλάδας στο πλαίσιο του Εθνικού Συστήματος Κοινωνικής Προστασίας. Αυτά τα εργαστήρια αποτελούν εναλλακτικές αλλά βιώσιμες μορφές απασχόλησης, καθώς αποσκοπούν στην κατασκευή μικρών προϊόντων, όπως κοσμήματα, κεριά και χειροποίητα είδη που μπορούν να χρησιμεύσουν ως δώρα.

Η νομοθεσία σχετικά με την αγορά εργασίας για τα άτομα με αναπηρία καλύπτει επίσης τις κοινωνικές επιχειρήσεις και τα Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης. Οι κοινωνικές αυτές επιχειρήσεις λειτουργούν ως παραγωγικές και εμπορικές μονάδες, ενώ παράλληλα αποτελούν μονάδες διανοητικής υγείας, υποστήριξης και θεραπείας για άτομα με προβλήματα διανοητικής υγείας βάσει του νόμου 2716/99. Αυτές οι επιχειρήσεις που δρουν με εθνικούς και ευρωπαϊκούς πόρους καθώς και με δωρεές, μπορούν να είναι ενεργές στον τομέα των βιομηχανικών πωλήσεων, ενώ τα μέλη τους έχουν περιορισμένη νομική ευθύνη¹⁰.

7 Το «ποσοστό αναπηρίας» είναι ένα επίσημο εργαλείο που αποσκοπεί στο να αντιπροσωπεύσει την έκταση της αναπηρίας που αντιστοιχεί με τη σειρά της σε διάφορες παροχές. Το ποσοστό αποφασίζεται από θεσμοθετημένες επιτροπές μέσα στους οργανισμούς κοινωνικής ασφάλισης επί τη βάση ιατρικής πληροφόρησης για κάθε περίπτωση.

8 Υπουργείο Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, 5 Σεπτεμβρίου 2006

9 Νόμος 2646/98 (ΦΕΚ 220 Α, 22/10/98)

Τέλος, ο νόμος 2648/98 καθιέρωσε πάνω από 50 Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης και 20 Κέντρα Ειδικής Επαγγελματικής Κατάρτισης για άτομα με αναπηρίες σε όλη την Ελλάδα. Τα κέντρα αυτά τελούν υπό την αιγίδα του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικής Αλληλεγγύης, που έχει ιδρυθεί από το Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, και λειτουργούν ως φορείς έρευνας, αξιολόγησης και ειδικών εφαρμογών στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής. Τα Κέντρα στοχεύουν στην προώθηση της απασχόλησης μέσω επαγγελματικής κατάρτισης που ανταποκρίνεται σε συγκεκριμένες ανάγκες της σημερινής αγοράς εργασίας. Περιλαμβάνουν κοινωνική υποστήριξη και παροχή συμβουλών για ενθάρρυνση της ένταξης και της επανένταξης των μακροχρόνια ανέργων ατόμων ευπαθών ομάδων στην αγορά εργασίας. Επιπλέον, τα Κέντρα εφαρμόζουν Προγράμματα σχετικά με την απασχόληση και την επαγγελματική κατάρτιση, συγχρηματοδοτούμενα από το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης και την Ε.Ε.¹¹

1.3. ΛΙΘΟΥΑΝΙΑ

Στη Λιθουανία ο **Νόμος για την Κοινωνική Ένταξη των Ατόμων με Αναπηρίες**¹² αποτελεί το βασικό κανονιστικό πλαίσιο¹³ που ευθυγραμμίζεται με τη Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες. Από το 2005 ο νόμος αυτός εισήγαγε νέους ορισμούς τόσο για τα «πρόσωπα με αναπηρίες» όσο και για την ίδια την έννοια της «αναπηρίας», αντικαθιστώντας την παλαιά ορολογία περί «ανίκανων» και «ανικανότητας». Όλες οι διατάξεις που εμπεριείχανε διάκριση σε βάρος των ατόμων με αναπηρίες αφαιρέθηκαν. Το μοντέλο της κοινωνικής ένταξης των ατόμων με αναπηρίες προσέγγισε το μοντέλο των χωρών μελών της Ε.Ε., ενδυναμώνοντας την ίση μεταχείριση και τις ίσες ευκαιρίες για τα άτομα αυτά. Ο νόμος ει-

10 Δεν υπάρχει επίσημο μητρώο με τον αριθμό των κοινωνικών επιχειρήσεων που λειτουργούν στην Ελλάδα. Ωστόσο το Εθνικό Κέντρο Επαγγελματικού Προσανατολισμού αναφέρει εννέα παραδείγματα τέτοιων κοινωνικών επιχειρήσεων σε όλη την Ελλάδα, οι περισσότερες από τις οποίες είναι προσανατολισμένες στο να πουλάνε είδη τέχνης, κηπουρικής, φούρνου και παροχής φαγητού.

11 Τα προγράμματα Επαγγελματικού Προσανατολισμού διαρκούν μεταξύ 150 και 400 ωρών και σχετίζονται με επαγγέλματα υγείας και πρόνοιας, χρηματοοικονομικών και διοίκησης, πληροφορικής, τουρισμού, αγροτικού τομέα και τεχνικών επαγγελμάτων. Τα άτομα με αναπηρίες λαμβάνουν 4,99 ευρώ την ώρα για τη συμμετοχή τους στα προγράμματα αυτά.

12 Νόμος της Δημοκρατίας της Λιθουανίας για την κοινωνική ένταξη των ατόμων με αναπηρίες (Εφημερίδα της Κυβέρνησης, 1991, No. 36-969; 2004, No. 83-2983)

13 Βλέπε επίσης την Αρχική Έκθεση της Δημοκρατίας της Λιθουανίας για την εφαρμογή της Σύμβασης του Ο.Η.Ε. για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες.

σήγαγε και ένα νέο σύστημα πιστοποίησης της αναπηρίας και του βαθμού εργασιακής ικανότητας. Η πιστοποίηση της εργασιακής ικανότητας αντί για την πιστοποίηση της ανικανότητας, όπως προέβλεπε το προηγούμενο σύστημα, παρέχει περισσότερες δυνατότητες για την πιστοποίηση της πραγματικής ατομικής εργασιακής ικανότητας του καθενός με πιο αντικειμενικό τρόπο καθώς και για τη λήψη υπηρεσιών ιατρικής και επαγγελματικής αποκατάστασης και ωφελημάτων. Η διαφοροποίηση των επιπέδων αναπηρίας για άτομα κάτω των 18 ετών παρέχει πιο ευνοϊκές συνθήκες για οικογένειες που ανατρέφουν και νοσηλεύουν παιδιά με σοβαρές και μέτριες αναπηρίες.

Ο νόμος θεσπίζει μια σημαντική σύνδεση ανάμεσα στο σύστημα κοινωνικής ένταξης των ατόμων με αναπηρία και στην επαγγελματική τους αποκατάσταση. Η **επαγγελματική αποκατάσταση** ορίζεται ως επαναφορά της ικανότητας ενός προσώπου για δουλειά, ανάθεση επαγγελματικών αρμοδιοτήτων, και ικανότητα συμμετοχής στην αγορά εργασίας, ή αύξησης της επαγγελματικής, κοινωνικής και ψυχολογικής αποκατάστασης του. Οι ακόλουθες υπηρεσίες επαγγελματικής αποκατάστασης είναι διαθέσιμες για άτομα με πιστοποιημένη ικανότητα εργασίας 0 – 50 %: πιστοποίηση επαγγελματικών ικανοτήτων, επαγγελματικής καθοδήγησης και συμβουλών, αποκατάσταση ή εκπαίδευση απόκτησης νέων ικανοτήτων, βοήθεια ανεύρεσης εργασίας. Ο σκοπός της επαγγελματικής αποκατάστασης είναι να αναπτύσσει ή να αποκαθιστά την εργασιακή ικανότητα και να αυξάνει την απασχολησιμότητα των ατόμων με αναπηρία.

Ένας από τους βασικούς νόμους που εγκαθιδρύουν τις αρχές της ίσης μεταχείρισης και της μη διάκρισης είναι ο **Νόμος για τις Ίσες Ευκαιρίες**¹⁴ που απαγορεύει άμεση και έμμεση διάκριση, παρενόχληση, και παρότρυνση σε διάκριση για λόγους φύλου, εθνικής ή φυλετικής καταγωγής, γλώσσας, κοινωνικής κατάστασης, προέλευσης, θρησκείας, αναπηρίας και σεξουαλικού προσανατολισμού στην απασχόληση, στις δημόσιες υπηρεσίες, στην εκπαίδευση, στα επιστημονικά και ερευνητικά ινστιτούτα και στην προστασία του καταναλωτή.

Το Εθνικό Πρόγραμμα Κοινωνικής Ένταξης για Άτομα με Αναπηρίες

14 Νόμος της Δημοκρατίας της Λιθουανίας για την κοινωνική ένταξη των ατόμων με αναπηρίες (Εφημερίδα της Κυβέρνησης, 2003, No. 114- 5115; Και Εφημερίδα της Κυβέρνησης, 2008, No. 76-2998);

2002 - 2012¹⁵ και το **Εθνικό Πρόγραμμα Κοινωνικής Ένταξης για Άτομα με Αναπηρίες 2013 - 2019¹⁶** αποτελούν τα βασικά κείμενα εφαρμογής της Σύμβασης τις δύο τελευταίες δεκαετίες. Το Εθνικό Πρόγραμμα στοχεύει στη δημιουργία αρμονικού περιβάλλοντος και συνθηκών για την ανάπτυξη διαδικασιών αποτελεσματικής κοινωνικής ένταξης στη Λιθουανία. Το Εθνικό Πρόγραμμα καλύπτει πολλούς τομείς της δημόσιας ζωής, όπως κοινωνική ασφάλιση, δημόσια εκπαίδευση, υγεία, πρόσβαση στο φυσικό περιβάλλον, τη μετακίνηση και την πληροφόρηση, τον πολιτισμό, τον αθλητισμό, τη διασκέδαση κλπ. Η εφαρμογή του Προγράμματος συντονίζεται από το Τμήμα Υποθέσεων Ατόμων με Αναπηρίες υπό την αιγίδα του Υπουργείου Κοινωνικής Ασφάλισης και Εργασίας, και έτσι επιτυγχάνεται κάθε χρόνο η οικονομική υποστήριξη των προγραμμάτων κοινωνικής ένταξης που διεκπεραιώνονται από τους συλλόγους και τις ενώσεις των ατόμων με αναπηρίες.

Στη Λιθουανία δύο βασικοί νόμοι έχουν εφαρμοστεί για την ένταξη των ατόμων των ευάλωτων ομάδων (περιλαμβανομένων των ατόμων με αναπηρίες) στην αγορά εργασίας, δηλαδή ο **Νόμος για τη Στήριξη της Απασχόλησης¹⁷** και ο **Νόμος για τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις¹⁸**.

Τα μέτρα για μια ενεργό πολιτική στην αγορά εργασίας προβλέπονται από το Νόμο για τη Στήριξη της Απασχόλησης και συνίστανται στην επαγγελματική κατάρτιση, στη στήριξη για τη δημιουργία επαγγελματιών (μέσω επιχορηγήσεων, ανάπτυξης τοπικών πρωτοβουλιών απασχόλησης, και στήριξης της αυτό-απασχόλησης), στη γεωγραφική κινητικότητα των ανέργων και στην ποικιλότητα στήριξη της ενεργού απασχόλησης (που περιλαμβάνει την επιχορηγούμενη απασχόληση, την υποστήριξη απόκτησης επαγγελματικών ικανοτήτων και δεξιοτήτων, τα δημόσια έργα και την κυκλική εργασία). Επίσης, ο Νόμος αυτός επιτάσσει ότι τα άτομα με αναπηρίες, οι μακροχρόνια άνεργοι, οι νέοι, οι παλαιότεροι εργαζόμενοι και άλλες ομάδες πρέπει να υποστηρίζονται επιπρόσθετα για την καλύτερη πρόσβαση και παραμονή τους στην αγορά εργασίας.

15 Εθνικό Πρόγραμμα για την Κοινωνική Ένταξη των ατόμων με αναπηρίες για 2002-2012 (Εφημερίδα της Κυβέρνησης, 2002, Νο 57-2335, 2002; Νο 29-1345, 2010)

16 Εθνικό Πρόγραμμα για την Κοινωνική Ένταξη των ατόμων με αναπηρίες για 2013-2019 (Εφημερίδα της Κυβέρνησης, 2012, Νο 137-7021)

17 Νόμος της Δημοκρατίας της Λιθουανίας για τη Στήριξη της Απασχόλησης (Εφημερίδα της Κυβέρνησης, 2006, Νο. 73-2762; 2007, Νο. 59-2278);

18 Νόμος για τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις, Εφημερίδα της Κυβέρνησης, 2004, Νο. 96-3519

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις μαζί με τις πολιτικές ενεργού αγοράς εργασίας αποτελούν τους βασικούς μηχανισμούς ένταξης των ευάλωτων ομάδων σε αυτήν. Ο Νόμος για τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις παρέχει τον ορισμό της κοινωνικής επιχείρησης για άτομα με αναπηρία, και προβλέπει ως αναγκαίο όρο τη συμμετοχή ατόμων με αναπηρία σε επίπεδο τουλάχιστον 50 % των εργαζομένων της επιχείρησης αυτής.

2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Θέατρο καταπιεσμένων και στοιχεία για τους συμμετέχοντες στις ενημερωτικές συναντήσεις

Οι ενημερωτικές συναντήσεις της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» έχουν εφαρμοστεί χρησιμοποιώντας τεχνικές θεάτρου φόρουμ και άλλες δραστηριότητες μη τυπικής εκπαίδευσης. Το Θέατρο Φόρουμ είναι τμήμα του Θεάτρου των Καταπιεσμένων του Αύγουστου Μπωλ, το οποίο στοχεύει, μέσω θεατρικών παραστάσεων, στην ενδυνάμωση των συμμετεχόντων ώστε να βελτιώσουν τις υπάρχουσες καταπιεστικές συνθήκες. Κατά τη διάρκεια του έργου, το κοινό και οι συμμετέχοντες καλούνται να παρέμβουν για να σταματήσουν τη ροή της παράστασης και να προτείνουν μια διαφορετική δράση που θα οδηγήσει σε διαφορετικό αποτέλεσμα. Οι ηθοποιοί υποστηρίζονται από συγκεκριμένο απόθεμα γνώσεων και ορισμούς συγκεκριμένων χαρακτήρων. Γνωρίζουν καλά τα θέματα που πρόκειται να παρουσιάσουν εξαιτίας προγενέστερων επαφών τους με τα άτομα της συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας στόχου ή επειδή είναι και οι ίδιοι μέλη της ομάδας αυτής. Ο καθένας συνεισφέρει στο έργο, αλλά κάποιος διευθύνει τη συνολική διαδικασία, πχ ο Τζόκερ. Από τη στιγμή που το έργο παίζεται επί σκηνής, ανήκει πλέον στο κοινό, το οποίο μπορεί να παρέμβει και να το τροποποιήσει.

Στην **Ελλάδα** έλαβαν μέρος από 15 έως 25 συμμετέχοντες ανά παράσταση. Οι περισσότεροι ήταν αγόρια. Η ισορροπία ως προς το φύλο δεν τέθηκε ως προαπαιτούμενο, καθώς η ANTI-GONE προτίμησε να δουλέψει με άτομα που εκδήλωναν αμέριστο ενδιαφέρον και ανήκαν σε ήδη σχηματισμένες ομάδες.

Η βασική ομάδα που ενεπλάκη στις ενημερωτικές συναντήσεις ήταν από την Καλαμαριά, ένα προάστιο της Θεσσαλονίκης. Πρόκειται για μια ομάδα που δουλεύει σε καθημερινό επίπεδο υπό την ονομασία «Πρόγραμμα Αυτονομία κι Επικοινωνία». Η ομάδα αποτελείται από 20 άτομα διαφόρων

ηλικιών, συνοδευόμενα από 2 ψυχολόγους και 2 κοινωνικούς λειτουργούς. Δέχτηκαν να συνεργαστούν με την ANTI-GONE για το Πρόγραμμα Able '20, ως τμήμα των καθημερινών δραστηριοτήτων τους. Η ANTI-GONE κάλεσε όλους τους ενδιαφερόμενους να συμμετέχουν στις ενημερωτικές συναντήσεις, θέτοντας ως μόνη προϋπόθεση η ηλικία τους να κυμαίνεται ανάμεσα στα 18 και στα 30 έτη, όπως άλλωστε απαιτούν και οι προδιαγραφές του προγράμματος «Νέα Γενιά σε Δράση». Άλλοι συμμετέχοντες με κάποια αναπηρία, που δεν ανήκαν στις κατηγορίες που αναφέρθηκαν παραπάνω, συμμετείχαν στην ομάδα για τις ενημερωτικές συναντήσεις χωρίς κανένα πρόβλημα ένταξης. Πρόσωπα χωρίς αναπηρία συμμετείχαν επίσης σε αυτές, υπό την καθοδήγηση εκπαιδευτή. Οι αναπηρίες των συμμετεχόντων ποικίλλανε αρκετά. Μεταξύ αυτών, 7 συμμετέχοντες είχαν μόνο κινητική αναπηρία, 13 είχαν ελαφρά διανοητική αναπηρία, 6 ήταν αυτιστικοί και 3 είχαν σύνδρομο Ντάουν. Όλες οι παραστάσεις έλαβαν χώρα στον πολυχώρο «Οικόπολις - μια παράλληλη πόλη για την οικολογία και την κοινωνική αλληλεγγύη», έναν κοινωνικό χώρο με ευχάριστο περιβάλλον, προσβάσιμο σε άτομα με κινητικές δυσκολίες.

Κατά τη διάρκεια της πρώτης παράστασης, στις 21 Αυγούστου 2013, ο εκπαιδευτής εγκαινίασε το Θέατρο Φόρουμ, προκειμένου οι συμμετέχοντες να συζητήσουν την στρατηγική «Ευρώπη 2020», μέσω θεατρικών τεχνικών. Κατά τη διάρκεια της δεύτερης παράστασης, ο εκπαιδευτής παρουσίασε την ευρωπαϊκή στρατηγική χρησιμοποιώντας την απλοποιημένη και μεταφρασμένη εκδοχή των οδηγιών που είχε καταρτίσει το Ίδρυμα Μπροντολίνι. Οι επόμενες παραστάσεις ήταν αφιερωμένες στη διερεύνηση του περιεχομένου της στρατηγικής και των επιπτώσεων της στην καθημερινή ζωή των συμμετεχόντων, μέσα από τη χρήση θεατρικών τεχνικών. Μικρά θεατρικά έργα επινοήθηκαν και παίχτηκαν. Όλοι οι πλασματικοί θεατρικοί χαρακτήρες αντιπροσώπευαν αληθινά προβλήματα και καταστάσεις της ζωής, καθώς οι συμμετέχοντες υποσυνείδητα αντανάκλασαν τις εμπειρίες τους και τα συναισθήματά τους στο εκάστοτε θεατρικό έργο.

Στην **Ισπανία**, χρησιμοποιώντας την αναφερόμενη τεχνική ως μεθοδολογική βάση, το πρόγραμμα υλοποιήθηκε στην πόλη Βίγκο (Ποντεβέντρα), όπου 15 συμμετέχοντες, κατά τη διάρκεια 10 παραστάσεων (από το Σεπτέμβριο έως τον Δεκέμβριο του 2013) δούλεψαν πάνω στη στρατηγική με την καθοδήγηση ψυχολόγου και κοινωνικής λειτουργού. Η σύνθεση των συμμετεχόντων αποτελούνταν από 15 νεαρά άτομα (8 αγόρια και 7 κορί-

τσια) μεταξύ 18 και 30 ετών με αναπηρία, κυρίως σωματική ή μικτή, και τα περισσότερα άτομα (9 στα 15) παρουσίαζαν ποσοστό που άγγιζε το 65 %. Ως προς τις εκπαιδευτικές τους δεξιότητες, η πλειονότητα (11 άτομα) είχε λάβει δευτεροβάθμια εκπαίδευση, τρεις είχαν πρωτοβάθμια και ένας ανώτερη εκπαίδευση, όλοι άνεργοι.

Κατά τη διάρκεια 10 παραστάσεων, αναδείχτηκαν σταδιακά οι στόχοι της στρατηγικής ως εξής:

Οι πρώτες έξι παραστάσεις υλοποιήθηκαν στο Κέντρο Βοντάντε και στόχευαν α) στη διευκόλυνση του κλίματος συμμετοχής και απαραίτητης εσωτερικής συνοχής της ομάδας (διαμέσου της χρήσης δραστηριοτήτων όπως η δυναμική της γνώσης, η ανάπαυση, η κίνηση κλπ), β) στην ευθεία ενσκόληση με την ανάλυση της στρατηγικής ώστε να καθοριστούν οι προτεραιότητες (από την τέταρτη παράσταση). Όσο για τη χρονική διάρκεια, παίζονταν δύο παραστάσεις κάθε μέρα (μία πρωί και μία απόγευμα) και διαρκούσαν δύο ώρες, δηλαδή στις 20 Σεπτεμβρίου οι παραστάσεις 1 και 2, στις 27 Σεπτεμβρίου οι παραστάσεις 3 και 4, και στις 4 Οκτωβρίου οι παραστάσεις 5 και 6. Οι παραστάσεις 7, 8 και 9 επιλέχτηκαν από τους συμμετέχοντες με στόχο να υπάρξει εμβάθυνση σε τρία ειδικά αντικείμενα, δηλαδή Συμμετοχή, Ισότητα και Εκπαίδευση. Ο τόπος διεξαγωγής ήταν το Κέντρο Τοπικής Ανάπτυξης του Μος, και οι ημερομηνίες διεξαγωγής ήταν 18 Οκτωβρίου, 22 Νοεμβρίου και 2 Δεκεμβρίου 2013. Η δέκατη παράσταση ήταν αφιερωμένη στην παρουσίαση της δουλειάς σε ένα τοπικό γυμνάσιο, ως δράση ευαισθητοποίησης στα πλαίσια της Παγκόσμιας Ημέρας Αναπηρίας (3 Δεκεμβρίου). Η παράσταση παρουσιάστηκε για ένα κοινό 25 μαθητών (21 αγόρια και 4 κορίτσια) της 1ης τάξης της υποχρεωτικής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης του γυμνασίου CPR Mercantil (Vigo). Σε αυτήν την παράσταση έπαιξαν δύο από τα τεχνικά στελέχη και έξι ωφελούμενοι του προγράμματος (τρία αγόρια και τρία κορίτσια με ποικίλες αναπηρίες). Το περιεχόμενο αφορούσε μια ζωντανή σκηνή της σχολικής ζωής. Στόχος ήταν να δημιουργηθεί μια συζήτηση μεταξύ των μαθητών σχετικά με την ένταξη των παιδιών με αναπηρίες σε κοινά εκπαιδευτικά ιδρύματα, καθώς επίσης, να τεθεί επί τάπητος το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού.

Στην παράσταση, μέσου της τεχνικής του Θεάτρου των Καταπιεσμένων, αναδείχτηκαν προτεραιότητες όπως η συμμετοχή, η ισότητα, η εκπαίδευση και έμμεσα η προσβασιμότητα. Το γεγονός ότι ένας από τους συμμετέχοντες καθόταν σε αναπηρικό αμαξάκι συνέβαλε στην ενσωμάτωση του θέματος αυτού στη συζήτηση, υπό τη διάσταση των εμποδίων του περι-

βάλλοντος. Πρέπει να υπογραμμιστεί ο υψηλός βαθμός συμμετοχής και εσωτερικής συνοχής μεταξύ των μελών της ομάδας αυτής.

Στη **Λιθουανία** 18 άτομα με αναπηρίες πήραν μέρος σε έξι θεατρικές παραστάσεις που διοργανώθηκαν μεταξύ 10 και 18 Οκτωβρίου 2013 στο Βίλνιους. Η ηλικία των συμμετεχόντων ήταν μεταξύ 19 και 30 ετών. Η ομάδα χαρακτηριζόταν από ισορροπία ως προς το φύλο, δηλαδή 8 άντρες και 8 γυναίκες, με διαφορετικές τυπολογίες αναπηρίας (σοβαρή κινητική, ακουστική, διανοητική, και μικτές μορφές). Η θεατρική μεθοδολογία για τους νέους αυτούς ανθρώπους θεωρήθηκε πολύ ενδιαφέρουσα, διαδραστική, συνεκτική και ελκυστική. Η ατμόσφαιρα ήταν πολύ θετική, και οι πιο ενεργοί συμμετέχοντες βοηθούσαν τους πιο ντροπαλούς ή εκείνους που είχαν ακουστικές ή διανοητικές αναπηρίες. Ωστόσο, ήταν μεγάλη πρόκληση να εξηγηθεί το τί ακριβώς ήταν οι δραστηριότητες του Θεάτρου Φόρουμ για μια τόσο ετερογενή ομάδα. Τα άτομα με πιο σοβαρές μορφές αναπηρίας χρειάζονται περισσότερη βοήθεια για να καταλάβουν τη μεθοδολογία, τις υποχρεώσεις κλπ, και κατά συνέπεια μπορούσε να προταθεί μια ομάδα 15 ατόμων να διοικείται από δύο ή περισσότερους διαχειριστές. Επιπλέον, μπορούσε να προταθεί η αύξηση του αριθμού των θεατρικών παραστάσεων, αφού οι έξι δεν ήταν αρκετές προκειμένου να μπορούν οι συμμετέχοντες να συνηθίσουν τη μεθοδολογία και να κατανοήσουν το θέμα της συζήτησης.

Στο τέλος της παράστασης οι συμμετέχοντες ρωτούνταν, με τη βοήθεια ανώνυμου ερωτηματολογίου, αν η μέθοδος του Θεάτρου Φόρουμ τους βοήθησε να κατανοήσουν τη στρατηγική. Από τους 13 που συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο οι 8 απάντησαν ότι τους βοήθησε πολύ, οι 2 αρκετά καλά, άλλοι 2 ικανοποιητικά και ο 1 ότι δεν τον βοήθησε.

Η γενική συμμετοχή ήταν πολύ ενθαρρυντική και οι συμμετέχοντες ενεπλάκησαν σε θεατρικά παιχνίδια και άλλες δραστηριότητες. Εξαιτίας της προσωπικότητάς τους, μερικοί συμμετέχοντες ήταν πιο ενεργοί από άλλους, καθώς παρενέβαιναν διαρκώς, σχολίαζαν και έκαναν προτάσεις για το παιχνίδι. Άλλοι συμμετέχοντες ήταν ενεργοί μόνο αν τους ζητούνταν να κάνουν κάτι, και παρενέβαιναν μόνο κατόπιν παράκλησης, αλλά πάντοτε η συνεισφορά τους ήταν ενδιαφέρουσα και συναφής προς το αντικείμενο.

Από μια γενικότερη οπτική γωνία, η μεθοδολογία αυτή, βασιζόμενη στο Θέατρο Φόρουμ, αποδείχτηκε ικανοποιητική, καθώς επέτρεπε τη συζήτηση σύνθετων θεμάτων χωρίς να κουράζει τους συμμετέχοντες. Επίσης τους

άφηνε ελεύθερους να επιλέξουν την πλευρά του ζητήματος που ήταν για εκείνους πιο ενδιαφέρουσα και χρήσιμη και να μιλήσουν γι' αυτήν. Όπως έγινε κατανοητό από τις μικρές ιστορίες που διαδραματίστηκαν, οι συμμετέχοντες αντανάκλουν στο θεατρικό έργο την πραγματική καθημερινή τους ζωή. Έδειχναν, και μάλιστα πολλές φορές χωρίς να το συνειδητοποιούν, τους αγώνες και τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν καθημερινά σε όλες τις όψεις της ζωής τους.

Από την άλλη πλευρά, η θεατρική μεθοδολογία δεν ήταν πάντοτε επιτυχής για μια συζήτηση σε βάθος, αναφορικά με τη στρατηγική 2020 και τις πτυχές της περί αναπηρίας. Μερικές φορές ήταν δύσκολο γι' αυτούς να είναι συγκεντρωμένοι στο ίδιο θέμα, για πολλές ώρες, στο ίδιο δωμάτιο. Επιπλέον, συχνά η ατμόσφαιρα ήταν χαοτική εξαιτίας της ανάμειξης πολλών μορφών αναπηρίας. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, άτομα τόσο με ελαφρές όσο και με βαριές διανοητικές αναπηρίες συμμετείχαν στις συναντήσεις από κοινού με άτομα που είχαν μόνον κινητικές αναπηρίες. Στην Ελλάδα, αυτό οφειλόταν στο γεγονός ότι η ANTI-GONE συνεργάστηκε χρησιμοποιώντας μεθοδολογία που αναμειγνύει ομάδες ατόμων με διαφορετικά είδη αναπηρίας.

3. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

A. Γλώσσα της στρατηγικής : Τί πιστεύετε γι' αυτό?

Οι ενημερωτικές συναντήσεις παρουσιάστηκαν με θέμα την «αναθεώρηση της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» και άτομα με αναπηρίες». Οι εταίροι του προγράμματος συζήτησαν διεξοδικά μεταξύ τους την ανάγκη να απλοποιήσουν την ορολογία που χρησιμοποιήθηκε στη στρατηγική 2020, αν και συμφώνησαν να αποφύγουν την υπεραπλούστευση. Ο καθένας από τους εταίρους που εφάρμοσε τη μέθοδο των ενημερωτικών συναντήσεων με βάση το Θέτρο Φόρουμ, απλοποίησε περαιτέρω το λεξιλόγιο, περιορίζοντας κατά το δυνατόν την τεχνοκρατική και «γραφειοκρατική» ορολογία και προτιμώντας καθημερινές λέξεις και εκφράσεις. Αυτό διευκόλυνε τον εκπαιδευτή να δουλέψει πάνω στη στρατηγική και στην κατανόησή της από τους συμμετέχοντες. Αυτή η προσέγγιση εκτιμήθηκε δεόντως από τους συμμετέχοντες, όπως πιστοποιήθηκε από έναν στη Λιθουανία:

«Είναι καλό όταν εσείς (οι εκπαιδευτές) μπορείτε να εξηγήσετε σε μας

τα πράγματα που είναι γραμμένα εδώ (στρατηγική), διότι η γλώσσα δεν είναι προσβάσιμη για κάποιον που έχει αναπηρία (και ακόμη και για κάποιον που δεν έχει αναπηρία). Είμαι ο μόνος με ανώτερη εκπαίδευση, και πάλι όμως έχω δυσκολία στο να αντιληφθώ όλες αυτές τις περίπλοκες λέξεις, αλλά όταν σκέφτομαι τα άτομα με περιορισμένη εκπαίδευση ή με αδύναμες διανοητικές ικανότητες, πώς αυτοί θα μπορούσαν να καταλάβουν (ακόμη κι ένα εύκολο σε ανάγνωση κείμενο);».

Β. Σχετίζεται η στρατηγική 2020 με την καθημερινότητα των ατόμων με αναπηρία?

Από μία θεωρητική οπτική γωνία, η στρατηγική «Ευρώπη 2020» αποβλέπει σε 8 τομείς δράσης (προσβασιμότητα, συμμετοχή, ισότητα, απασχόληση, κοινωνική προστασία, εκπαίδευση και κατάρτιση, υγεία και εξωτερική δράση), οι οποίοι είναι πολύ συναφείς με την καθημερινή δραστηριότητα των ατόμων με αναπηρίες. Όλοι οι τομείς αυτοί άπτονται προβλημάτων και ζητημάτων που τίθενται ενώπιον των ατόμων με αναπηρίες σε καθημερινή βάση, σε όλες τους τις δραστηριότητες. Από την άλλη πλευρά, αυτοί οι σοφοί, αλλά υπερβολικά αισιόδοξοι και ιδεαλιστικοί σκοποί είναι δύσκολο να τεθούν σε εφαρμογή, λόγω γραφειοκρατικών εμποδίων, οικονομικών περιπλοκών και πολιτισμικών προκλήσεων (κάτι εξαιρετικά σημαντικό).

Μια γεύση αυτής της αντίθεσης ανάμεσα στη θεωρία και στην πράξη δόθηκε από ένα αστείο που έκανε ένας εκπαιδευτής ως απάντηση σε σχόλια κάποιων συμμετεχόντων. Μιλώντας για την ισότητα, μία συμμετέχουσα σχολίασε ότι είναι απαραίτητες μερικές αλλαγές προς όφελος των ατόμων με αναπηρίες. Ένα παράδειγμα που μπορεί να μοιάζει ότι αποτελεί μικρής σημασίας ζήτημα εκ πρώτης όψευς, είναι η τοποθέτηση των πλήκτρων του ανεγκυστήρα σε χαμηλότερο ύψος, ώστε να μπορούν να τα φτάσουν και τα άτομα που χρησιμοποιούν αμαξίδιο. Αυτή η μικρή αλλαγή, που ίσως θα περνούσε απαρατήρητη στην πλειονότητα των ανθρώπων χωρίς αναπηρίες, θα ήταν ικανή να αλλάξει δραματικά τη ζωή των ατόμων με αναπηρίες και να συμβάλει να αποκτήσουν περισσότερη αυτονομία στις καθημερινές τους δραστηριότητες. Συνεχίζοντας την ομιλία της η συμμετέχουσα συνέκρινε την κατάσταση αυτή με την εφεύρεση των γυαλιών. Πριν από μερικούς αιώνες, προτού εφευρευθούν τα γυαλιά, τα άτομα με προβλήματα όρασης ήταν στην πραγματικότητα άτομα με αναπηρία, διότι δεν μπορούσαν να εργαστούν και να πετύχουν τίποτε στη ζωή τους, και ουσιαστικά

είχαν αποκλειστεί από την κοινωνία. Στις μέρες μας πλέον τα γυαλιά αποτελούν ένα πολύ κοινό εξάρτημα και οι άνθρωποι που τα φορούν δεν θεωρούνται από τους άλλους ή από τους εαυτούς τους ως άτομα με αναπηρία. Ως σχόλιο, ο εκπαιδευτής έκανε ένα αστείο λέγοντας ότι για να φτάσουμε σε τέτοιο αντίστοιχο σημείο αλλαγών θα χρειαζόμασταν μια ευρωπαϊκή στρατηγική έτους 2100!

Ωστόσο, η στρατηγική 2020 θεωρήθηκε συναφής προς την καθημερινή ζωή των ατόμων με αναπηρία, αφού πχ ειπώθηκε το εξής: «Νομίζω ότι η στρατηγική θα ασκήσει επιρροή στο εκπαιδευτικό σύστημα, ώστε να τεθούν οι προϋποθέσεις για μια επιτυχή ένταξη των ατόμων με αναπηρίες στην αγορά εργασίας» (Λιθουανία).

Γ. Ποιες είναι οι βασικές προκλήσεις και οι βασικές προτάσεις για να καταστούν η εκπαίδευση και η κατάρτιση πιο σχετικές με τις ανάγκες των νεαρών ατόμων με αναπηρίες?

Στη Λιθουανία, κατά τη διάρκεια της θεατρικής παράστασης, επιτεύχθηκε ένας υψηλός βαθμός συνειδητοποίησης των ορίων που τίθενται από το περιβάλλον. Ως βασικές προκλήσεις για να καταστούν η εκπαίδευση και η κατάρτιση πιο σχετικές με τις ανάγκες των νεαρών ατόμων με αναπηρίες θεωρήθηκαν τα εμπόδια που θέτει το περιβάλλον: «Σε πολλές περιπτώσεις δεν είναι το πρόσωπο που έχει αναπηρία, αλλά το περιβάλλον που δημιουργεί πολλά εμπόδια, όπως πχ ότι δεν υπάρχουν προσαρμογές για κατάλληλη πρόσβαση στα κτήρια, και έτσι ένα άτομο με αναπηρία δεν μπορεί να δράσει όπως θα ήθελε. Τα εμπόδια αυτά είναι που κάνουν την ίδια την αναπηρία και την έλλειψη ικανότητας να μεγαλώνουν».

Ένα βασικό ζήτημα είναι η έλλειψη πρόσβασης στην εκπαίδευση, και κατά συνέπεια, η βασική πρόταση συνίσταται στην προώθηση ενός προσβάσιμου εκπαιδευτικού περιβάλλοντος. Με τον τρόπο αυτόν «τα άτομα με αναπηρία θα είναι πιο ανεξάρτητα. Μπορούμε πιο εύκολα, όταν το περιβάλλον είναι φιλικό».

Οι συμμετέχοντες στις παραστάσεις της Λιθουανίας τόνισαν ότι η έλλειψη πρόσβασης στα κτήρια των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων συνδέεται με το γεγονός ότι δεν μπορούν να έχουν πρόσβαση σε αυτά, τα άτομα που χρησιμοποιούν αναπηρικό καροτσάκι, αλλά πρέπει το θέμα να γίνει κατανοητό υπό την ευρεία έννοια, καθώς οι αναπηρίες μπορεί να σχετίζονται και με περιορισμούς στην όραση ή στην ακοή ή με σύνθετες αναπηρίες ή με ανθρώπους που δεν μπορούν να κινηθούν αλλά έχουν εξαιρετική εξυπνάδα.

Η προσβασιμότητα θεωρείται επίσης ως βασικό εμπόδιο για την εκπαίδευση, εξαιτίας της έλλειψης επαρκούς δημόσιας συγκοινωνίας και επαρκούς στέγασης.

Δ. Ποιες είναι οι κυριότερες προκλήσεις για τα άτομα με αναπηρίες σχετικά με την αξιοποίηση των χορηγήσεων της Ε.Ε. για σπουδές ή κατάρτιση σε άλλη χώρα?

Κατά τη διάρκεια της παράστασης στη Λιθουανία, οι συμμετέχοντες συζήτησαν το θέμα και επεσήμαναν ότι το ταξίδι αυτό καθαυτό ήταν η βασική πρόκληση σχετικά με την αξιοποίηση των επιχορηγήσεων της Ε.Ε. για σπουδές ή κατάρτιση σε κάποια άλλη χώρα : «Τα άτομα με αναπηρίες φοβούνται και δεν είναι συνηθισμένα να ταξιδεύουν. Δεν μπορούν να ταξιδέψουν αυτόνομα, διότι υπάρχουν πολλά φυσικά εμπόδια που σχετίζονται με τα ταξίδια στα λεωφορεία και στα αεροπλάνα, καθώς και με την εύρεση προσβάσιμου καταλύματος».

Επίσης τονίστηκε ότι υπάρχει έλλειψη κοινών κανονισμών, υπηρεσιών και ευνοϊκών ρυθμίσεων σε διάφορες χώρες της Ε.Ε. Κατά συνέπεια «ένα πιστοποιητικό αναπηρίας είναι σε ισχύ μόνο στη χώρα όπου εκδόθηκε. Όταν ταξιδεύεις στο εξωτερικό δεν μπορείς να αναμένεις ότι θα έχεις τα ίδια ωφελήματα που λαμβάνεις στην πατρίδα σου».

Ε. Ποιες είναι οι κυριότερες προκλήσεις για τα άτομα με αναπηρίες σχετικά με τη μετάβαση;h τους από την εκπαίδευση στην εργασία?

Στην Ισπανία, σε ό,τι αφορά τις κυριότερες προκλήσεις για τα άτομα με αναπηρίες σχετικά με τη μετάβαση τους από την εκπαίδευση στην εργασία, εκφράστηκαν φόβοι για το πώς θα ανταπεξέλθουν στις συνεντεύξεις πρόσληψης, και αναφέρθηκαν οι δυσκολίες στην έλλειψη προσανατολισμού για αναζήτηση απασχόλησης (αποτυχία της INEM, δηλαδή της Εθνικής Υπηρεσίας Απασχόλησης, σε ό,τι αφορά αυτό το θέμα). Για τα περισσότερα νεαρά άτομα με αναπηρία η μετάβαση από την εκπαίδευση στην εργασία είναι δύσκολη, αφού «γενικώς πολλά νεαρά άτομα βρίσκονται σε σύγχυση, δεν ξέρουν τι πραγματικά θέλουν, ή τι να σπουδάσουν, ή σε ποιον τομέα έχουν ταλέντο. Έτσι ακριβώς, και ένα άτομο με αναπηρίες βρίσκεται σε παρόμοια κατάσταση. Γι' αυτό χρειάζονται να έχουν διαφορετικές προκλήσεις, ώστε να έχουν την πιθανότητα να γνωρίσουν τον εαυτό τους καλύτερα». (Lit).

«Δεν ξέρω πότε να τους πω ότι έχω αναπηρία».

«Είμαι τόσο νευρικός επειδή δεν ξέρω πώς με βλέπουν !!». «Ποτέ δεν διδαχτήκαμε πώς να το κάνουμε αυτό». «Φοβάμαι ότι θα με εξαπατήσουν κατά την κατάρτιση της σύμβασης» (SP).

Πρέπει να παρέχεται επαρκής υποστήριξη για την αντιμετώπιση συνεντεύξεων ,καθώς και επαγγελματικός προσανατολισμός. Ένα σημαντικό στοιχείο που θα διευκόλυε τη μετάβαση θα ήταν η συστηματοποίηση της πρόσβασης σε παροχή συμβουλών από ειδικευμένους συμβούλους σε θέματα εκπαίδευσης και εργασίας.

Χωροταξικοί φραγμοί στο χώρο εργασίας αναφέρονται σε όλες τις χώρες. Παράλληλα, η ύπαρξη αρνητικών στερεοτύπων στην κοινωνία, καθώς και ανάμεσα στους εργοδότες, έναντι των ατόμων με αναπηρίες είναι δεδομένη σε όλες τις χώρες.

Οι υψηλοί ρυθμοί ανεργίας σε Ισπανία, Ελλάδα και Λιθουανία πρέπει να θεωρηθούν ως πρόκληση κατά τη μετάβαση από την εκπαίδευση στην εργασία για τα άτομα με αναπηρίες. Η ανταγωνιστικότητα στην αγορά εργασίας αυξήθηκε τα τελευταία χρόνια εξαιτίας των υψηλών ποσοτών ανεργίας και οι «ανάπηροι χάνουν τη μάχη» σε πολλές περιπτώσεις επειδή θεωρούνται ως επιπρόσθετη πηγή προβλημάτων για τους εργοδότες. Τα καθήκοντα που απαιτούνται για ένα επάγγελμα είναι πλέον πιο ευέλικτα και πολυλειτουργικά . «Για παράδειγμα, η γραμματέας πρέπει να είναι λογιστής και υπεύθυνη διεθνών σχέσεων, αλλά και να έχει δικό της αυτοκίνητο για να μετακινείται στην πόλη. Για πολλά άτομα με αναπηρία η πολυλειτουργικότητα δεν αποτελεί πιθανότητα».

Η αγορά εργασίας ζητάει ανθρώπους με εμπειρία, και τις περισσότερες φορές η ιδιότητα αυτή δεν είναι συμβατή με τα άτομα με αναπηρίες : «Η πρακτική εμπειρία είναι συνήθως πρόβλημα. Κάποιος που ήταν οδηγός φορτηγού και είχε μια τραυματική εμπειρία ώστε να μην μπορεί να οδηγήει πια φορτηγό, λάμβανε νέα εκπαίδευση. Αλλά σε αυτόν τον καινούριο τομέα δεν είχε εμπειρία. Και έτσι, οι καινούριοι απόφοιτοι ενός τομέα που δεν έχουν εμπειρία στο νέο αντικείμενο τους δεν είναι ελκυστικοί στους εργοδότες. Και επιπλέον, έχουν αναπηρία. Ο συνδυασμός αυτός είναι αποτρεπτικός για τις εταιρίες».

Παράλληλα, στο πλαίσιο αυτό, τονίστηκε ότι «μερικές φορές οικονομικά δεν συμφέρει να πάει κάποιος στη δουλειά. Το να λάβω επιδόματα κοινω-

νικής πρόνοιας είναι πολύ καλύτερο από το να πάω στη δουλειά, άρα τότε γιατί να εργαστώ;».

Στην περίπτωση της Λιθουανίας το υψηλό επίπεδο ανεργίας ενθαρρύνει τους ανθρώπους να αναζητήσουν πιστοποίηση της αναπηρίας τους, καθώς μια σύνταξη κρατικής κοινωνικής ασφάλισης για αδυναμία εργασίας διασφαλίζει ένα ελάχιστο αλλά σταθερό μέσο διαβίωσης.

Στην Ελλάδα συζητήθηκαν επίσης πολύ οι κυριότερες προκλήσεις για τα άτομα με αναπηρίες σχετικά με τη μετάβαση τους από την εκπαίδευση στην εργασία. Και εδώ πάλι, από τις συζητήσεις προέκυψε ότι υπάρχει ένα τεράστιο κενό ανάμεσα στις διακηρύξεις της Ε.Ε. και στην καθημερινότητα που βιώνουν οι Έλληνες νέοι με αναπηρίες. Μια μεγάλη πλειονότητα από αυτούς σπουδάζει ή έχει ολοκληρώσει μερικές σπουδές. Όμως και πάλι οι περισσότεροι από αυτούς είναι άνεργοι ή έχουν δουλειές για τις οποίες διαθέτουν πολύ περισσότερα προσόντα από τα απαραίτητα. Αυτό είναι πιθανώς το αποτέλεσμα μιας σοβαρής οικονομικής κρίσης που αντιμετωπίζει η Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, παρόλο που αυτή η πτυχή ήταν παρούσα στην Ελλάδα και πριν από την περίοδο της κρίσης, όπως δείχνουν οι στατιστικές.

Τα πρόβλημα τέθηκε ως θέμα συζήτησης πολλές φορές κατά τις συναντήσεις.

Όπως σημείωσε ο Σ.Κ « Γενικά, οι άνθρωποι νομίζουν ότι επειδή τα άτομα με αναπηρίες παίρνουν ένα κρατικό επίδομα δεν χρειάζεται να δουλεύουν. Οι άνθρωποι δεν σκέφτονται ότι ακόμη κι αν έχω αναπηρία και μερικά χρήματα από τη σύνταξη μου, θέλω να δουλεύω για να δίνω ουσία στη ζωή μου και για να συνεργάζομαι με άλλους μέσα στην κοινωνία».

Αυτό το αίσθημα της απόρριψης από την κυρίως κοινωνία συνοδεύεται συνήθως από χαμηλή αυτό-εκτίμηση και χαμηλή πρόσληψη της εσωτερικής αυταξίας. Για παράδειγμα, όταν η Μ.Κ. ρωτήθηκε ποιο επάγγελμα θα ήθελε να κάνει, απάντησε ότι θα ήθελε να γίνει αισθητικός αλλά πρόσθεσε ότι φοβάται ότι δεν μπορεί να το κάνει. Αξίζει να σημειωθεί ότι η Μ.Κ. έχει μόνο κινητικά προβλήματα και έχει ήδη εμπειρία ως αισθητικός. Παρόλα αυτά η αντίληψη που έχει για τον εαυτό της δεν αντανακλά αυτό που μπορεί πραγματικά να κάνει.

Μια άλλη απόδειξη της μεγάλης απόστασης ανάμεσα στους στόχους της

Ε.Ε. και στην πραγματικότητα που βιώνουν οι Έλληνες και οι Ελληνίδες με αναπηρίες στο θέμα της μετάβασης από την εκπαίδευση στην εργασία δόθηκε μέσα από τα σύντομα θεατρικά έργα που επινοήθηκαν και συζητήθηκαν κατά τη διάρκεια των σχετικών δραστηριοτήτων. Ανάμεσα στους πολυάριθμους πλασματικούς χαρακτήρες που υπήρχαν στις ιστορίες των συμμετεχόντων, μόνο η Έμμα, ένα κωφό κορίτσι, αναζητούσε εργασία που προϋποθέτει πτυχίο. Η Κατερίνα, που έχει σύνδρομο Ντάουν, διέθετε άδεια αισθητικού αλλά δούλευε ως βοηθός σε ένα μεγάλο κατάστημα πώλησης αρωμάτων. Ο Δημήτρης ήταν φοιτητής ψυχολογίας, αλλά δούλευε σε μια καφετέρια φτιάχνοντας καφέ. Ο Χρήστος ήταν ηθοποιός, αλλά εργαζόταν ως σερβιτόρος σε πιτσαρία. Το γενικό αίσθημα που κυριαρχούσε ήταν ότι δεν ενδιαφέρει αν ένα άτομο με αναπηρίες σπουδάζει ή έχει δεξιότητες ή προσόντα για ένα συγκεκριμένο επάγγελμα, αλλά ότι ασχέτως όλων αυτών των ιδιοτήτων, δεν μπορεί να αγωνίζεται για ένα επάγγελμα πιο αναβαθμισμένο από αυτό του σερβιτόρου ή της βοηθού πωλήσεων. Αυτή η αντίληψη είναι τόσο βαθιά ριζωμένη στα μυαλά των συμμετεχόντων, ώστε υποσυνείδητα την αναπαρήγαγαν στους πλασματικούς χαρακτήρες που επινόησαν.

ΣΤ. Ποια είναι τα κύρια εμπόδια για τα άτομα με αναπηρίες στο να αποκτήσουν και να αναπτύξουν ένα μείγμα γνώσεων, δεξιοτήτων και ικανοτήτων, προκειμένου να επιτύχουν στην αγορά εργασίας;

Στην Ισπανία, σε ό,τι αφορά τα κύρια εμπόδια που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρίες ώστε να αποκτήσουν και να αναπτύξουν ένα μείγμα γνώσεων, δεξιοτήτων και ικανοτήτων προκειμένου να έχουν επιτυχία στην αγορά εργασίας, ανακαλύπτει κανείς ως πρώτο πρόβλημα την πρόσβαση στο σχολείο (έλλειψη κατάλληλα προσαρμοσμένης σχολικής μεταφοράς κλπ). Το δεύτερο είναι η ικανότητα εισόδου και συμμετοχής σε όλους τους χώρους (χωροταξικοί φραγμοί κλπ). Τρίτο είναι η έλλειψη υποστήριξης (δάσκαλοι, βοηθοί τάξης, προσαρμοσμένο υλικό και υποστηρικτικά προϊόντα). «Δεν μου αρέσει να μελετάω, επειδή δεν είμαι καλός». Τέταρτο, ως συνέπεια των παραπάνω, είναι η έλλειψη κινήτρου, και πέμπτο η εύκολη σχολική διαρροή που συμβαίνει όταν, με βάση τα περιστατικά που παρουσιάστηκαν, η ομάδα παροχής συμβουλών αποτυγχάνει να δώσει κίνητρα στο μαθητή που έχει ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Όταν αυτό συμβεί, πρέπει να το ερμηνεύσουμε ως αποτυχία της εκπαιδευτικής κοινότητας (όλα τα συστατικά μέρη της οποίας οφείλουν να ενδυναμωθούν).

Οι συμμετέχοντες στην παράσταση υπογράμμισαν την απόσταση ανάμεσα στα εκπαιδευτικά προγράμματα και στις απαιτήσεις των επαγγελματιών που λειτουργούν με βάση την προσφορά και τη ζήτηση, γεγονός που έχει έντονη επίπτωση στα πιο ευάλωτα άτομα, δηλαδή αυτά με κάποια αναπηρία. Επιπλέον, οι συμμετέχοντες στη Λιθουανία επεσήμαναν το αίτημα του συνδυασμού των αναγκών με την πιθανή αποτελεσματική υλοποίηση ευχών και ονείρων : «Χρειάζεται να συνδυάσουμε τις ανάγκες με τα όνειρα. Δεν μπορούν να υλοποιηθούν όλα όσα εύχονται οι ανάπηροι. Είναι σημαντικό να ικανοποιηθούν οι ανάγκες του καθενός. Υπάρχει όμως σαφής γραμμή διάκρισης μεταξύ πραγματικότητας και ονείρων. Συμβαίνει μερικές φορές να εύχεσαι να είσαι κάποιος που όμως δεν μπορείς ποτέ να γίνεις, επειδή είσαι άτομο με αναπηρία».

Από την άλλη πλευρά, στην Ελλάδα, τα άτομα με αναπηρίες είχαν απλά και εύκολα επιτεύξιμα όνειρα και εργασιακές προσδοκίες, όπως το να γίνουν ξυλουργοί, ράφτες, μπάρμεν, και γραμματείς, καθώς αυτά είναι επαγγέλματα με καλά αποτελέσματα για κάποιο άτομο με αναπηρία. Μιλώντας με τους συμμετέχοντες για το θέμα της εργασίας, και για το τι πραγματικά θα θέλανε να κάνουν, οι συμμετέχοντες απάντησαν ότι δεν λαμβάνουν απλώς υπόψη μόνο τον παράγοντα της πραγματικότητας, αλλά επιθυμούν να εκπληρώσουν και τα όνειρα που έχουν καθώς και τους σκοπούς τους, όπως αυτοί έχουν διαμορφωθεί μέσα από τις σπουδές της πλειονότητας από αυτούς.

Το ζήτημα αυτό φέρνει στο φως την ανάγκη υποστήριξης του προσδιορισμού των ικανοτήτων των ατόμων με αναπηρίες : «Πολλά νεαρά άτομα με αναπηρίες είναι σαν χαμένα, δεν ξέρουν τι θέλουν, ποιες είναι οι ικανότητες και τα ταλέντα τους, σε ποιον τομέα να σπουδάσουν, ποιο είναι το επίπεδο των δυνατοτήτων που έχουν κλπ. Χρειάζεται να προσπαθήσουν να δοκιμάσουν, να πειραματιστούν και να μάθουν από την εμπειρία ...Ναι, τα άτομα με αναπηρίες πρέπει να μάθουν καλύτερα τον εαυτό τους...».

Ζ. Ποιοι είναι οι κύριοι περιορισμοί και οι δυνατότητες των εθνικών κοινωνικών συστημάτων ασφάλισης?

Στην Ισπανία, σε ό,τι αφορά τους κύριους περιορισμούς και τις δυνατότητες των εθνικών κοινωνικών συστημάτων ασφάλισης, η πλειονότητα αναφέρθηκε στην έλλειψη φροντίδας και παρακολούθησης των χρόνιων ασθενειών, καθώς και στην έλλειψη θεραπειών, όπως η φυσιοθεραπεία, η λογοθε-

ραπεία και η ψυχολογική υποστήριξη. Αυτοί οι περιορισμοί υπήρχαν ήδη, αν και σε μικρότερο επίπεδο, με βάση το προγενέστερο θεσμικό πλαίσιο, αλλά με το νέο προεδρικό διάταγμα έγιναν πιο έντονοι. Οι δημοσιονομικές περικοπές και η μεταρρύθμιση στην Υγεία περιόρισαν τα κριτήρια πρόσβασης στις υπηρεσίες υγείας, και συνεπώς οι περισσότερες από τις θεραπείες που περιλαμβάνονταν προηγουμένως στις παρεχόμενες υπηρεσίες υγείας έχουν τώρα αφαιρεθεί από αυτές, με συνέπεια τα άτομα με αναπηρίες να πρέπει να πληρώνουν για αυτές, κάτι το οποίο γενικεύει τις ανισότητες όπως τονίστηκε από έναν συμμετέχοντα που είπε : «Είμαι τυχερός. Οι γονείς μου μπορούν να πληρώσουν για ιδιωτική φυσιοθεραπεία. Πάω μόνο μια φορά την εβδομάδα επειδή με βοηθάει, αλλά είναι ακριβό».

Ένας άλλος περιορισμός με βάση το νέο προεδρικό διάταγμα είναι η συμμετοχή του ασφαλισμένου σε φαρμακευτικά, τροφή, ορθοπεδικά, προσθετικά και ενδοноσοκομειακά φάρμακα καθώς και σε μη επείγουσες μεταφορές για λόγους υγείας. Επιπλέον, οι οικογένειες έχουν το κόστος για την προσαρμογή των διαφόρων υλικοτεχνικών υποδομών: «Οι γονείς μου έπρεπε να προσαρμόσουν το μπάνιο μόνοι τους» (Δεν υπάρχει κρατική επιχορήγηση για το σχετικό υψηλό κόστος).

Στη Λιθουανία οι συμμετέχοντες υπογραμμίζουν την παρουσία ισχυρών αρνητικών στερεοτύπων στην απασχόληση ατόμων με αναπηρίες που είναι βαθιά ριζωμένα σε κρατικές θέσεις και υπηρεσίες : « Η αναπηρία θέτει τα όρια για την εργασία. Μερικές φορές αυτοί από το Γραφείο Πιστοποίησης Αναπηρίας και Εργασιακής Ικανότητας θέτουν ένα μέγιστο αριθμό ωρών την ημέρα για να εργάζεται ένα άτομο. Η ικανότητα και η αναπηρία εξαρτώνται από το είδος της δουλειάς. Ένα άτομο σε αναπηρικό καροτσάκι είναι απολύτως ικανό αν π.χ. είναι λογιστής. Έτσι, αυτή η κατάσταση ορισμένες φορές αποτρέπει από το να κερδηθούν χρήματα».

Επιπλέον, έγινε αναφορά στο στιγματισμό της κατάστασης : «Η αναπηρία είναι σα μια σφραγίδα πάνω στη ζωή, και οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρίες αφορούν την οικονομική τους κατάσταση, όπως τα κοινωνικά επιδόματα και το μισθό, αν τελικά εισέλθουν στην αγορά εργασίας, και είναι και τα δύο πολύ χαμηλά. Οι μισθοί είναι μικρότεροι από τα κοινωνικά επιδόματα, και προς το παρόν δεν μπορώ να δουλέψω, οπότε παίρνω μόνο το κοινωνικό επίδομα, αλλά είναι τόσο χαμηλό που δεν μου φτάνει για να ζήσω».

Επιπλέον, η σχέση μεταξύ μισθού και κοινωνικού επιδόματος είναι προβληματική στη Λιθουανία, όπου οι άνθρωποι έχουν πρόσβαση σε επιδόματα αναπηρίας ακόμη κι όταν εργάζονται. Ωστόσο, τα άτομα με αναπηρίες φοβούνται ότι το ποσοστό ικανότητας για εργασία θα ανέβει μετά την απασχόληση τους και ότι αυτό θα επιφέρει μείωση των επιδομάτων αναπηρίας. Στη Λιθουανία, το Γραφείο Πιστοποίησης Αναπηρίας και Εργασιακής Ικανότητας είναι υπεύθυνο για την πιστοποίηση του ποσοστού αναπηρίας των ενήλικων. Παρέχει υπηρεσίες πιστοποίησης αναγκών επαγγελματικής αποκατάστασης για άτομα με αναπηρίες σύμφωνα με κριτήρια όπως οι εργάσιμες ώρες που ένα πρόσωπο μπορεί να εργάζεται, η εκπαίδευση, η απόκτηση προσόντων, η εργασιακή εμπειρία, οι εργασιακές δεξιότητες, η ηλικία και η παρουσία κινήτρου. Η ύπαρξη ανάγκης για ένα άτομο με αναπηρίες πιστοποιείται όταν συντρέχουν 5 ή παραπάνω από τις ευνοϊκές περιστάσεις που εμπεριέχονται στα παραπάνω κριτήρια. Μετά τη συμμετοχή και την ολοκλήρωση ενός προγράμματος επαγγελματικής αποκατάστασης εκ μέρους ενός ατόμου, το ποσοστό της εργασιακής εμπειρίας επαναβεβαιώνεται.

Η. Αναπηρίες και κύκλος ζωής :Ποιες είναι οι κύριες προκλήσεις και δυνατότητες για μείωση του ρίσκου της φτώχειας?

Στην Ισπανία οι συμμετέχοντες υπογραμμίζουν ότι για τη μείωση του κινδύνου της φτώχειας, κύρια πρόκληση είναι μια εκπαίδευση που να δίνει έμφαση στην ένταξη με κάθε αναγκαία υποστήριξη που θα οδηγούσε σε καλή κατάρτιση και σε καλή απασχόληση, και που θα διασφάλιζε μια ζωή με αξιοπρέπεια, εξαλείφοντας το ρίσκο της φτώχειας.

Στην κατεύθυνση αυτή, η απασχόληση θα ήταν κρίσιμος παράγοντας, αν υπήρχαν ειδικά εκπαιδευτικά προγράμματα που να στόχευαν στα άτομα με αναπηρίες σε συσχετισμό με τις ανάγκες της αγοράς εργασίας. «Κάθε άτομο με αναπηρίες ή προβλήματα υγείας μπορεί να εργαστεί και να μειώσει τον κίνδυνο να βρεθεί σε κατάσταση φτώχειας».

Η κυριότερη δυνατότητα για μείωση του κινδύνου της φτώχειας θα ήταν να ενδυναμωθεί η απασχόληση των ατόμων με αναπηρίες μέσω οικονομικής στήριξης των εργοδοτών και μέσω υπηρεσιών στήριξης και ανάλογης προσαρμογής συγκεκριμένης θέσης εργασίας. «Οι εργοδότες δεν θα φοβούνταν να απασχολήσουν άτομα με αναπηρίες αν υπήρχε σχετική ανταμοιβή για κάτι τέτοιο».

Επίσης, η απλοποίηση της διαδικασίας πιστοποίησης επαγγελματικής αποκατάστασης συζητείται στη Λιθουανία καθώς τα σχετικά προγράμματα συγκροτούνται από 4 επάλληλες διαδικασίες, δηλαδή πιστοποίηση επαγγελματικών ικανοτήτων, επαγγελματική καθοδήγηση και παροχή συμβουλών, αποκατάσταση επαγγελματικών ικανοτήτων ή κατάρτιση για απόκτηση νέων επαγγελματικών ικανοτήτων και παροχή βοήθειας για ανεύρεση εργασίας. Η διάρκεια των υπηρεσιών επαγγελματικής αποκατάστασης μπορεί να υπερβεί το ένα έτος, αλλά συνήθως διαρκεί για περίπου επτά μήνες. Για να συμμετάσχει σε τέτοια προγράμματα αποκατάστασης το άτομο πρέπει να πάει στο Γραφείο Πιστοποίησης Αναπηρίας και Εργασιακής Ικανότητας, και στο Εθνικό Γραφείο Απασχόλησης, και στη συνέχεια παραπέμπεται σε Κέντρο Αποκατάστασης.

Θ. Κρυμμένο – ιδιωτικό κόστος των αναπηριών και δείκτες φτώχειας: ποιο είναι το επιπρόσθετο κόστος που τα άτομα με αναπηρίες αντιμετωπίζουν στην καθημερινή τους ζωή?

Το θέμα συζητήθηκε στην παράσταση της Ισπανίας. Σχετικά με το επιπρόσθετο κόστος που τα άτομα με αναπηρίες αντιμετωπίζουν στην καθημερινή τους ζωή, οι συμμετέχοντες ανέφεραν τα μέσα για μια κατάλληλα προσαρμοσμένη μέθοδο μετακίνησης, την ειδική διατροφή, τα ειδικά φάρμακα και τα ορθοπεδικά και προσθετικά υλικά. Πριν από μερικά χρόνια, μια μελέτη του Κοινωνικού Ιδρύματος της Λα Κάϊξα υπολόγιζε το κόστος διαβίωσης ενός ατόμου με αναπηρία γύρω στα 18000 ευρώ ετησίως, παραπάνω από ένα πρόσωπο χωρίς αναπηρίες και σε 30.000 ευρώ, παραπάνω αν το πρόσωπο αυτό είναι εξαρτημένο. Δεδομένων των δημοσιονομικών περικοπών και της αύξησης της οικονομικής συμμετοχής στις υπηρεσίες υγείας και στην εκπαίδευση, και λαμβάνοντας υπόψη ότι κοινωνικά επιδόματα, μισθοί και συντάξεις έχουν παγώσει, τα παραπάνω αριθμητικά δεδομένα μπορεί να πολλαπλασιαστούν. Για παράδειγμα, απαιτούνται ιδιωτική φυσιοθεραπεία, λογοθεραπεία και ψυχολογικές θεραπείες, χρήση αμαξιδίου με τις κατάλληλες τεχνικές προσαρμογές, απόκτηση τεχνικής βοήθειας, πρόσληψη ανθρώπου για οικιακές εργασίες κλπ. Αυτά δεν αποτελούν κρυμμένο κόστος, αλλά οπωσδήποτε επιπρόσθετο κόστος που δεν υπολογίζεται από το κράτος.

Στην Ισπανία, το κόστος για τον ειδικό εξοπλισμό δεν υποστηρίζεται επαρκώς από το κράτος. «Η οικογένεια μου έπρεπε να πληρώσει επιπλέον 800

ευρώ για ηλεκτρικό καροτσάκι διότι η Κοινωνική Πρόνοια κάλυπτε μόνο ένα μέρος του κόστους του». Τα έξοδα για τη μετακίνηση επηρεάζουν πάντοτε τον οικογενειακό προϋπολογισμό των ατόμων με αναπηρίες. «Η δημόσια συγκοινωνία δεν περνάει από την περιοχή όπου κατοικώ, οι γονείς μου δεν μπορούν να με μετακινήσουν, οπότε πρέπει να καλέσω ειδικά προσαρμοσμένο ταξί, που είναι απίστευτα ακριβό».

I. Ποιες είναι οι βασικές προκλήσεις για την εξάλειψη των φραγμών για τα άτομα με αναπηρίες?

Το θέμα συζητήθηκε στην παράσταση της Ισπανίας. Όταν τέθηκε το ερώτημα ποιες είναι οι βασικές προκλήσεις για την εξάλειψη των φραγμών για τα άτομα με αναπηρίες, οι συμμετέχοντες έδωσαν βαρύτητα στα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του γεωγραφικού περιβάλλοντος, και άλλοι μίλησαν για την έλλειψη θέλησης εκ μέρους διοικητικών παραγόντων ή αρχιτεκτόνων. «Εάν εγκαθιστούν μια διάβαση πεζών και δεν χαμηλώνουν το πεζοδρόμιο στη διάβαση είναι επειδή δεν θέλουν, και άρα είναι ζήτημα θέλησης, πχ στο δημαρχείο, αλλά και αν συμβαίνει κάτι τέτοιο εδώ, δεν είναι σίγουρο ότι συμβαίνει και αλλού».

Μια ενδιαφέρουσα συνεισφορά θα ήταν αν το προσωπικό των Δήμων εργαζόταν για λογαριασμό της ένταξης των θεραπευτών ως εγγυητών της προσβασιμότητας.

IA. Ποιες είναι οι βασικές δυνατότητες και περιορισμοί στην περιοχή δράσης της Ε.Ε.?

Διασφάλιση της προσβασιμότητας σε αγαθά και υπηρεσίες, περιλαμβανομένων των δημόσιων υπηρεσιών, και βοηθητικές συσκευές για άτομα με αναπηρίες.

Στη Λιθουανία οι συμμετέχοντες στις παραστάσεις υπογράμμισαν το ρόλο που παίζουν οι Υποστηρικτικές Τεχνολογίες, οι οποίες όμως είναι πολύ ακριβές και δεν χρηματοδοτούνται από το κράτος. Επιπλέον, η προσβασιμότητα αποτελεί πρόκληση επειδή κάθε χώρα της Ε.Ε. έχει διαφορετικό νομικό καθεστώς και «το διαβατήριο αναπηρίας δεν είναι ενιαίο στην Ευρώπη». Το σύστημα και οι διαδικασίες αναγνώρισης της αναπηρίας διαφέρουν από χώρα σε χώρα. «Αν πάω να δουλέψω ή να σπουδάσω σε μια ξένη χώρα, δεν γνωρίζω τι είδους στήριξη θα βρω εκεί».

Σχετικά με τις βασικές δυνατότητες και περιορισμούς ως προς την προ-

σβασιμότητα, οι συμμετέχοντες στην Ισπανία αναφέρθηκαν κυρίως στους χωροταξικούς φραγμούς του περιβάλλοντος αλλά και την κακή χρήση των χώρων στάθμευσης εκ μέρους των ατόμων που δεν έχουν αναπηρίες (κάτι που δείχνει έλλειψη δημόσιας ευαισθητοποίησης, όπως π.χ. και η εναπόθεση κάδων απορριμμάτων μέσα στα όρια των συγκεκριμένων χώρων). «Πολλές φορές δεν μπορώ να παρκάρω στους ειδικούς χώρους στάθμευσης, διότι κάποιος άλλος έχουν τοποθετήσει εκεί κάδους απορριμμάτων που καταλαμβάνουν ολόκληρο το χώρο».

Η προσβασιμότητα είναι μια κρίσιμη καθημερινή πρόκληση. «Πας με τους φίλους σου για ένα ποτό, και ξαφνικά ανακαλύπτεις ότι η τουαλέτα του μπαρ βρίσκεται στο υπόγειο».

Μια πρόταση θα ήταν να συστηματοποιηθεί η πρόσβαση στα κτήρια, είτε ιδιωτικά είτε δημόσια, με απελευθέρωση κονδυλίων για μια τέτοια βελτίωση. Κατά το δυνατόν θα πρέπει να διευκολύνεται η πρόσβαση αναπηρικών αμαξιδίων. Πρέπει να δίνεται 100 % οικονομική υποστήριξη σε όλους όσοι ενδιαφέρονται να κάνουν κατάλληλες προσαρμογές μέσα στις υπάρχουσες κατοικίες, αλλά να υπάρξει μέριμνα και στο στάδιο της κατασκευής των νέων κατοικιών, καθώς και 100 % στήριξη σε τεχνικές βελτιώσεις του ίδιου του εξοπλισμού των αμαξιδίων. Δεν θα πρέπει να δίνεται καμία άδεια ανακαίνισης ακόμη και ιδιωτικών χώρων δημόσιας χρήσης αν δεν τηρούνται οι βασικές προδιαγραφές για προσβασιμότητα. Αναγκαία είναι και η υποστήριξη εκστρατειών ευαισθητοποίησης θέτοντας το έτος 2017 ως χρονικό ορίζοντα για την τελική επίτευξη μιας γενικευμένης προσβασιμότητας.

IB. Ποιες είναι οι βασικές δυνατότητες και περιορισμοί στην περιοχή δράσης της Ε.Ε.?

Διασφαλίζοντας την πλήρη συμμετοχή των ατόμων με αναπηρίες, προκειμένου να αντλήσουν όλα τα οφέλη από την ιδιότητα του πολίτη της Ε.Ε. Να εξαλειφθούν όλα τα διοικητικά εμπόδια και οι φραγμοί που προκύπτουν από συμπεριφορές διοικητικών οργάνων, καθώς και να παρασχεθούν ποιοτικές κοινοτικές υπηρεσίες με προσωπική πρόσβαση σε αυτές από το κάθε άτομο με αναπηρίες.

Οι βασικοί περιορισμοί στην επίτευξη πλήρους συμμετοχής τους σχετίζονται με τα αρνητικά στερεότυπα και τη στάση της κοινωνίας απέναντι στα άτομα με αναπηρίες, κάτι που συμβάλει σε χαμηλή ενδυνάμωσή τους. «Η αυτο-εκτίμησή μας εξαιτίας των στερεοτύπων είναι χαμηλή, και έτσι είναι

δύσκολο για εμάς να συμμετέχουμε πλήρως στα επίπεδα λήψης των αποφάσεων».

Επίσης στη Λιθουανία επισημάνθηκε ότι το κλειδί της επιτυχίας για μια καλύτερη ζωή συνίσταται στο να παροτρύνονται τα άτομα με αναπηρίες να μιλάνε. «Τίποτε δεν πρέπει να γίνεται γι' αυτούς χωρίς αυτούς. Η συμμετοχή είναι παράγοντας κλειδί για την επιτυχία».

Στην Ισπανία, σχετικά με τους βασικούς περιορισμούς και τις δυνατότητες συμμετοχής, εκφράστηκε η άποψη ότι είναι δύσκολη η πρόσβαση σε διαδικασίες διασκέδασης, όπως π.χ. αθλητικές, λόγω των διακρίσεων και των αρνητικών στερεοτύπων που υπάρχουν «Ήθελα να πάω σε μια τάξη ραπτικής, αλλά η δασκάλα όταν είδε τα χέρια μου είπε ότι δεν μπορώ να το κάνω. Μετά η μητέρα μου πήγε και της μίλησε και έτσι με άφησε να συμμετάσχω. Ήμουν το μόνο πρόσωπο που ολοκλήρωσα και απέδειξα στη δασκάλα ότι μπορώ να κάνω όλα όσα μπορούν και οι άλλοι. Αν πραγματικά θέλουμε και προσπαθήσουμε, τότε μπορούμε !!».

Επίσης ασκήθηκε κριτική στην απατηλή χρήση των καρτών παρκαρίσματος, και γι' αυτό αναφέρθηκε πως πρέπει να επιστευθεί η εφαρμογή της Ευρωπαϊκής Κάρτας σε όλο το γεωγραφικό χώρο της Ε.Ε. Εντοπίστηκε και ένα κενό ψηφιακής μάθησης που οφείλεται σε οικονομικούς λόγους (π.χ. δυσκολία να ανταποκριθούν στα έξοδα που συνεπάγεται το διαδίκτυο). Λαμβάνοντας υπόψη ότι ένας από τους στόχους για πνευματική ανάπτυξη είναι η προώθηση μιας ενιαίας ψηφιακής αγοράς, θα ήταν σημαντικό να υπάρχει δωρεάν πρόσβαση στο διαδίκτυο για όλους τους πολίτες (σημεία Wi-Fi, βιβλιοπωλεία κλπ). Κάθε άτομο με αναπηρίες πρέπει να αναλαμβάνει δικές του πρωτοβουλίες συμμετοχής αλλά οι θεσμοί από την πλευρά τους πρέπει να ενθαρρύνουν τη συμμετοχή. Είναι ο μόνος δρόμος για την ιδιότητα του πολίτη, αν πραγματικά θέλουμε να εντάξουν τους ανθρώπους.

ΙΓ. Ποιες είναι οι βασικές δυνατότητες και περιορισμοί στην περιοχή δράσης της Ε.Ε.?

Ισότητα: εξάλειψη των διακρίσεων λόγω αναπηρίας στην Ε.Ε.

Αυτό το θέμα δεν συζητήθηκε στη Λιθουανία.

Στην Ισπανία, αναφορικά με τις βασικές δυνατότητες και τους περιορισμούς ως προς την ισότητα, αναφέρθηκε το θέμα της δυσμενούς διακριτικής με-

ταχείρισης ανάμεσα στους μαθητές της τάξης (σχολικός εκφοβισμός). «Στις τάξεις παρατήρησα ότι μιλάνε πίσω από την πλάτη μου. Προσπάθησα να τους μιλήσω, αλλά δεν ακούνε ποτέ ή γελάνε μαζί μου. Συχνά δεν με λαμβάνουν καθόλου υπόψη τους». Επιπλέον, τονίστηκαν οι άνισες ευκαιρίες πρόσβασης σε ιστοσελίδες ή σε γεγονότα που θα ήθελαν να παρακολουθήσουν. «Η αλήθεια είναι η ανεπάρκεια των υποδομών δημιουργεί πολλά προβλήματα στη σχολική μας πορεία».

Η ισότητα έρχεται ως αποτέλεσμα μιας απόφασης να αγνοηθεί η αναπηρία, που θα πρέπει να συνοδεύεται από αναγκαία μέσα αναπλήρωσης. Άρα υπάρχει μια εύκολη λύση ως προς αυτό. Επίσης, θα ήταν χρήσιμο να ενθαρρυνθεί, μέσω οικονομικής, έμπυκτης ή τεχνικής βοήθειας, η εκπαίδευση των κοριτσιών με αναπηρίες. Από όλα τα στοιχεία προκύπτουν πολλά παραδείγματα ότι υφίστανται σε μεγάλο βαθμό διακρίσεις (καθώς είναι αριθμητικά λιγότερα τα κορίτσια στο σχολείο και στη δουλειά, αλλά και πληρώνονται με χαμηλότερες αμοιβές).

Στην Ελλάδα τόνισαν ότι η εκπαίδευση πρέπει να αποτελεί βασική ευθύνη της πολιτείας. Εάν τα σχολεία δεν παρουσιάζουν στα παιδιά θέματα που σχετίζονται με την αναπηρία, τότε τα παιδιά δεν θα μάθουν ποτέ να αντιμετωπίζουν σωστά τα άτομα με αναπηρίες. Επιπλέον, σήμερα οι άνθρωποι δεν είναι ευαισθητοποιημένοι σχετικά με τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρίες, διότι το κράτος στερείται πολιτικής για την ευαισθητοποίηση των πολιτών σε τέτοια θέματα. Επίσης, οι μελλοντικοί δάσκαλοι δεν εκπαιδεύονται στα πανεπιστήμια για το πώς να αντιμετωπίζουν τα παιδιά με αναπηρίες.

ΙΔ. Ποιες είναι οι βασικές δυνατότητες και περιορισμοί στην περιοχή δράσης της Ε.Ε.?

Απασχόληση: ενθάρρυνση όσο το δυνατόν περισσότερων ατόμων με αναπηρίες να κερδίζουν τα προς το ζην μέσα από την απασχόληση.

Στην Ισπανία, σχετικά με το θέμα της απασχόλησης, όλοι ανέφεραν σαν πρώτο θέμα ότι είναι άνεργοι. Οι μεγαλύτερες ανησυχίες τους αφορούσαν τις διακρίσεις ως προς τη συνέντευξη για την πρόσληψη τους (στερεότυπα, υποτίμηση των ικανοτήτων τους κλπ) και στην άνιση σχέση μεταξύ της δικής τους δύναμης και της δύναμης που διαθέτει ο εργοδότης (πιθανές απάτες στο χώρο εργασίας κλπ). Παρόλο που τώρα ο ρυθμός ανεργίας είναι υψη-

λός, το να προσλαμβάνει κανείς υπαλλήλους είναι θέμα σωστής οργάνωσης και θέλησης για ορθή ανακατανομή. Θα έπρεπε να θεωρείται μορφή έμμεσης διάκρισης, αν μια εταιρεία με 50 υπαλλήλους απέφυγε να προσλάβει το 2% από άτομα με αναπηρίες, προσφεύγοντας σε άλλες εναλλακτικές δυνατότητες που της δίνει η νομοθεσία (π.χ. συμβόλαια με άλλες υπηρεσίες, ή υπογραφή συμφωνιών με Ειδικά Κέντρα Απασχόλησης). Επιπλέον, η ένταξη στην καθημερινή αγορά εργασίας (που καλύπτει μια ποσοστωση 2% στις ιδιωτικές και 7% στις δημόσιες επιχειρήσεις) πρέπει να επιδιώκεται, προκειμένου να αποφεύγεται η γκετοποίηση στους χώρους εργασίας.

Στην Ελλάδα οι συμμετέχοντες συζήτησαν για τις διακρίσεις λόγω αναπηρίας. Σε ένα μικρό θεατρικό έργο, ο Νίκος, ένα αγόρι χωρίς αναπηρίες, και ο Παύλος, ένα παιδί σε αναπηρικό καροτσάκι, έκαναν αίτηση για μια δουλειά. Ο εργοδότης επέλεξε το Νίκο εξαιτίας της έλλειψης αναπηρίας του, αλλά το δικαιολόγησε αυτό στον Παύλο λέγοντάς του ότι εκείνος είχε περισσότερη ανάγκη για δουλειά, επειδή είχε οικογένεια και ανεπιλημμένες υποχρεώσεις από δάνεια. Όμως ο εργοδότης δεν έλαβε καθόλου υπόψη του τα πιθανά οικονομικά προβλήματα του Παύλου.

Σε ένα άλλο έργο, ο Δημήτρης είναι ένας θεατρικός χαρακτήρας με κινητικά προβλήματα που δεν του επιτρέπουν να μιλήσει κανονικά. Προσλήφθηκε για να ψήνει καφέδες σε ένα μπαρ αλλά δεν μπορούσε να επικοινωνήσει καλά και πληρωνόταν λιγότερο από τους συναδέλφους του. Ένας από τους συμμετέχοντες, ο Μ.Π., δήλωσε ότι κάτι τέτοιο συνέβαινε πολύ συχνά, και ως επιβεβαίωση προέκυψε η αληθινή ιστορία του Σ.Κ. που μας τη διηγήθηκε σε προηγούμενη συνάντηση. Ο Σ.Κ. έδωσε μια συνέντευξη για μια δουλειά διανομέα φυλλαδίων. Θα μοίραζε φυλλάδια επί 4 ώρες, με αμοιβή 4 ευρώ την ώρα. Καθώς περπατά υποβοηθούμενα, ο εργοδότης του είπε ότι δεν είναι κατάλληλος για τη δουλειά. Ο Σ.Κ. προσπάθησε να του δώσει να καταλάβει ότι θα ολοκλήρωνε ίσως τη δουλειά σε περισσότερες ώρες, αλλά δεν θα ζητούσε παραπάνω χρήματα. Παρόλα αυτά, ο εργοδότης δεν δέχτηκε κι έτσι ο Σ.Κ. έχασε τη δουλειά.

Μια νεαρή γυναίκα με σοβαρά προβλήματα ακοής, παρά το εντυπωσιακό βιογραφικό της, γεμάτο από εμπειρίες κι από δουλειές στο εξωτερικό, δεν είχε αναφέρει την αναπηρία της, ούτε σε αυτό ούτε στην επιστολή που είχε στείλει ζητώντας τη θέση γραμματέως. Εξηγώντας αυτήν την επιλογή της, ένας εμπειρογνώμονας είπε ότι «η κοπέλα φοβόταν ότι εκείνοι που έπαιρναν τις συνεντεύξεις θα την απέκλειαν εξ αρχής από τη λίστα των υπο-

ψηφίων. Ωστόσο, η κοπέλα αποφάσισε να κάνει μια προσπάθεια για να τους αποδείξει ότι ήταν σε θέση να ανταποκριθεί στα καθήκοντα και στις προδιαγραφές της συγκεκριμένης θέσης εργασίας».

Όταν ο εκπαιδευτής ρώτησε τους συμμετέχοντες αν οι ίδιοι, βρισκόμενοι στη θέση του εργοδότη, θα προσλάμβαναν ένα μη έμπειρο ή ανίκανο πρόσωπο απλώς και μόνο για να του κάνουν τη χάρη, όλοι συμφώνησαν ότι θα προσλάμβαναν ένα πρόσωπο που θα μπορούσε να ανταποκριθεί στις ανάγκες της δουλειάς. Ακόμη κι αν θεωρητικά οι συμμετέχοντες γνωρίζουν ότι μπορούν να δουλέψουν σωστά κι αποτελεσματικά, στην πράξη θεωρούν ως απόλυτα φυσιολογικό το να ζητάνε λιγότερα χρήματα και να απαρνούνται τα δικαιώματά τους ή να προσπαθούν να αποκρύψουν την αναπηρία τους προκειμένου να προσληφθούν σε μια δουλειά.

Στη Λιθουανία οι συμμετέχοντες ανέφεραν ότι εξαιτίας των διαφόρων ειδών αναπηρίας, η απασχόληση μπορεί να μην αποτελεί μια λύση εξίσου καλή για όλους. Παρόλα αυτά, για να υπάρξει πρόσβαση στην αγορά εργασίας, θα ήταν απαραίτητο να αναπτυχθούν οι ειδικές ικανότητες κάθε προσώπου. «Μερικά από τα ανάπηρα άτομα έχουν χάσει τις ικανότητες τους. Αλλά μπορούν να τις επανακτήσουν π.χ. με αποκατάστασή τους μέσω κατάρτισης. Αυτή είναι η μέθοδος ανάπτυξης ικανοτήτων για να αυξηθούν οι πιθανότητες εύρεσης εργασίας». Συνεπώς, χρειάζονται επαρκείς υπηρεσίες και υποστήριξη. Επιπλέον, η πρόσβαση στην εκπαίδευση είναι κρίσιμο στοιχείο για την πρόσβαση στην απασχόληση «Η αγορά εργασίας εξαρτάται από την εκπαίδευση. Αν η εκπαίδευση δεν είναι προσβάσιμη, δεν υπάρχει δρόμος που να οδηγεί στην απασχόληση. Μερικοί τομείς σπουδών δεν είναι διαθέσιμοι ή προσβάσιμοι».

Η είσοδος στην αγορά εργασίας παρουσιάζει πολλά εμπόδια τόσο για τα άτομα που είχαν κάποια αναπηρία εκ γενετής όσο και για τα άτομα που απέκτησαν αναπηρία στην πορεία της ζωής τους, αφού το εκπαιδευτικό σύστημα για τα άτομα με αναπηρίες καθώς και γενικώς το σύστημα επανεκπαίδευσης ενηλίκων είναι ανεπαρκή και αδύναμα.

Επίσης, οι ευκαιρίες για απασχόληση είναι περιορισμένες, όπως άλλωστε και τα εκπαιδευτικά προγράμματα ή τα προγράμματα κατάρτισης.

Οι υπηρεσίες που είναι επιφορτισμένες με το καθήκον της αντιστοίχισης της προσφοράς με τη ζήτηση στην αγορά εργασίας, δεν θεωρούνται επαρκείς ως προς την καταπολέμηση των διακρίσεων και την παροχή υποστήρι-

ξης αναφορικά με τα άτομα με αναπηρίες. «Το Γραφείο Εθνικής Απασχόλησης δεν είναι καλός μεσολαβητής ανάμεσα σε ανάπηρους και σε εργοδότες. Εκτός αυτού, τα άτομα με αναπηρίες χρειάζονται ισχυρή στήριξη προκειμένου να βρουν δουλειά. Συνεπώς, πρέπει να υπάρξουν περισσότερα γραφεία απασχόλησης καθώς και διαχειριστές απασχόλησης, προκειμένου να βοηθήσουν τους ανθρώπους να βρουν εργασία και να διαπραγματεύονται με τον εργοδότη».

Η παρουσία βαθιά ριζωμένων κοινωνικών στερεοτύπων οδηγεί στη δημιουργία διακρίσεων που περιορίζουν την είσοδο στην αγορά εργασίας «η ανοιχτή αγορά εργασίας δεν είναι έτοιμη να αποδεχτεί άτομα με αναπηρίες. Πολλοί εργοδότες βλέπουν την αναπηρία μου, αλλά όχι την προσωπικότητά μου».

Για να διευκολυνθεί η απασχόληση των ατόμων με αναπηρίες, τα κρατικά επιδόματα προς τους εργοδότες θεωρούνται θετικά, αφού η οικονομική υποστήριξη καλύπτει το κόστος της μετατροπής μιας θέσης εργασίας σε προσβάσιμη για ανάπηρους και της αγοράς του απαραίτητου εξοπλισμού. «Πραγματικά πιστεύω ότι τα επιδόματα αυτά χρειάζονται, γιατί ο εργοδότης θα ήταν χαρούμενος να δει τον υπάλληλο να ενεργοποιείται. Και επίσης τα άτομα με αναπηρίες πρέπει να εντάσσονται περισσότερο στην κοινωνική ζωή».

ΙΕ. Ποιες είναι οι βασικές δυνατότητες και περιορισμοί στην περιοχή δράσης της Ε.Ε.?

Εκπαίδευση και κατάρτιση – Προώθηση μιας ενταξιακής εκπαίδευσης και μιας δια βίου μάθησης για μαθητές και φοιτητές με αναπηρίες

Στην Ισπανία, οι συμμετέχοντες εστίασαν την προσοχή τους στην προσβασιμότητα του εκπαιδευτικού κέντρου και στις διαδραστικές δυσκολίες επικοινωνίας με τους άλλους (π.χ. φαινόμενο εκφοβισμού). Προτείνεται οι αφοσιωμένες ομάδες παροχής συμβουλών της Περιφερειακής Εκπαίδευσης, που αξιολογούν τα παιδιά με ειδικές ανάγκες, να ενσωματώσουν εκπαιδευτικούς θεραπευτές (για να μελετάνε και να συμβουλευτούν ως προς τους χωροταξικούς φραγμούς, περιλαμβανομένης της παρακολούθησης και της εξέλιξης της κατάστασης της παθολογίας τους ώστε να επιτυγχάνεται μια συνεχής προσαρμογή).

Επίσης θεωρείται σημαντικό η θεραπεία της φυσικής αποκατάστασης να

εντάσσεται στο πρόγραμμα των σχολείων και των γυμνασίων και μάλιστα να λαμβάνει χώρα κατά τη διάρκεια του μαθήματος της γυμναστικής (με φυσιοθεραπευτές όπως και στην κατ' οίκον θεραπεία), προκειμένου να αποφεύγεται η υπερφόρτωση του σχολικού προγράμματος καθώς και οι μετακινήσεις προς κέντρα υγείας.

ΙΣΤ. Ποιες είναι οι βασικές δυνατότητες και περιορισμοί στην περιοχή δράσης της Ε.Ε.?

Κοινωνική προστασία – Προώθηση αξιοπρεπών συνθηκών ζωής για άτομα με αναπηρίες

Στην Ισπανία, οι συμμετέχοντες επεσήμαναν το επιπλέον κόστος με το οποίο επιβαρύνονται για να αποκτήσουν ορθοπεδικές και προσθετικές υπηρεσίες και / ή για να ετοιμάσουν τμήματα του τεχνικού εξοπλισμού της κατοικίας τους, που τους χρειάζονται (π.χ. κατάλληλα προσαρμοσμένα μπάνια). Η κατάσταση της εξάρτησης στην οποία βρίσκονται χρήζει αποζημίωσης. Το στενό περιβάλλον (οικογένεια, φίλοι και Δήμοι) βρίσκεται σε μεγαλύτερη εγγύτητα προς τα άτομα με αναπηρίες και είναι άρα προσφορότερο στο να τους παράσχει κοινωνική προστασία σε σχέση με ευρύτερους θεσμούς (περιφερειακή αυτοδιοίκηση, κράτος).

Είναι αναγκαίο να εφαρμοστεί πλήρως ο Νόμος περί Εξάρτησης. Επιπλέον, το Δημόσιο οφείλει να χρηματοδοτεί απευθείας την απόκτηση των ορθοπεδικών και προσθετικών υλικών, τα καρτσάκια αναπηρίας κλπ. Προτείνεται η προώθηση συστήματος προσαρμοσμένης κατοικίας (κοινωνικής ή μη), αλλά με αναγκαία οικονομική βοήθεια που να προσφέρει επαρκή ποσοστά επιχορήγησης για κατάλληλη τεχνική προσαρμογή της κατοικίας, και μάλιστα χωρίς να θεωρούνται τα ποσά αυτά ως φορολογητέο εισόδημα.

Πρέπει να υπάρχει κάποια ευελιξία για τις περιπτώσεις εκείνες που υπάρχει μεν κάποια κατοικία, αλλά για λόγους σχετιζόμενους με την αναπηρία είναι επιβεβλημένη η μετακόμιση σε άλλη κατοικία, και είναι απαραίτητοι διοικητικοί μηχανισμοί που να διευκολύνουν τέτοιες αλλαγές και μετακινήσεις από μία κατοικία σε άλλη, με κατάλληλη χρηματοδότηση για το ενδιάμεσο διάστημα που μεσολαβεί έως ότου το άτομο με αναπηρία μπορέσει να πουλήσει την προηγούμενη κατοικία για να μεταβεί στην καινούρια.

ΙΖ. Ποιες είναι οι βασικές δυνατότητες και περιορισμοί στην περιοχή δράσης της Ε.Ε.?

Υγεία – Εξασφάλιση ίσης πρόσβασης σε υπηρεσίες υγείας και σε συναφείς διευκολύνσεις για άτομα με αναπηρίες

Στη Λιθουανία οι συμμετέχοντες συζήτησαν τα προβλήματα επικοινωνίας που έχουν τα άτομα με περιορισμένη ακοή ή διανοητική αναπηρία, με τους γενικούς γιατρούς.

«Γνωρίζω ότι τα άτομα με προβλήματα διανοητικής υγείας βιώνουν πολλά προβλήματα κατά την πρόσβαση τους σε υπηρεσίες υγείας. Οι γενικοί γιατροί δεν τα μεταχειρίζονται καλά και δεν τους παρέχουν την απαιτούμενη βοήθεια επειδή έχουν σταματήσει να πιστεύουν σε αυτούς».

Στην Ισπανία οι συμμετέχοντες επιβεβαίωσαν τη σημασία της επικοινωνίας με τους φυσιοθεραπευτές, σχετικά με τη θεραπεία ή την έλλειψη της «Δεν αισθάνεσαι άνετα όταν ο φυσιοθεραπευτής δεν σε κοιτάζει καθόλου σα να μη βρίσκεσαι εκεί πέρα, αλλά κοιτάζει μόνο τον υπολογιστή του».

Ωστόσο, το βασικό πρόβλημα αφορά τη φαρμακευτική δαπάνη. Πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι πολλές παθήσεις αναπηρίας (όντας βαθμιαίες και / ή χρόνιες) απαιτούν διαρκείς θεραπείες χωρίς χρονικό όριο, και γι αυτό είναι αναγκαίο να αναπτυχθούν κατ' οίκον ιατρικές και λειτουργικές θεραπείες αποκατάστασης, καθώς και ένα πρόγραμμα ψυχολογικής φροντίδας και σωστού προσανατολισμού, στα πλαίσια μιας πλουραλιστικής θεραπείας από το πρώτο στάδιο. Κάτι τέτοιο συμβάλει στην προσωπική αυτονομία του ατόμου με αναπηρία και βοηθάει και τους ανθρώπους του οικογενειακού του περιβάλλοντος.

Προκειμένου να εγγυηθούν το ισότιμο δικαίωμα των ατόμων με αναπηρίες για πρόσβαση στην υγεία, οι Αυτόνομες Περιφέρειες οφείλουν να χρηματοδοτούν την απόκτηση ορθοπεδικών και προσθετικών υλικών. Είναι απαράδεκτο οι άνθρωποι που έχουν ανάγκη αυτά τα υλικά να πρέπει να βρουν τα χρήματα για να τα αγοράσουν ή να ζητάνε δάνειο ή να μην απολαμβάνουν τελικά της αναγκαίας χρήσης αυτών των υλικών εξαιτίας έλλειψης πόρων.

Θα ήταν επίσης χρήσιμο να αυξηθεί ο αριθμός των υλικών αυτών που χρηματοδοτούνται απευθείας από την Κοινωνική Πρόνοια. Επιπλέον, είναι αναγκαίο κάθε δωμάτιο νοσοκομείου να διαθέτει κατάλληλα προσαρμοσμένες τουαλέτες, και το συνολικό σύστημα υγείας, δημόσιο και ιδιωτικό, να διαθέτει εργονομικά φορεία (ειδικά στα μαιευτήρια και στις γυναικολογικές κλινικές).

Σχετικά με το θέμα της αύξησης της συμμετοχής της πληρωμής για τις υπηρεσίες υγείας που επιβλήθηκε με το νέο νόμο, πρέπει να καταργηθεί, διότι ποινικοποιεί σε οικονομικό επίπεδο τα άτομα με αναπηρίες και τις οικογένειές τους.

ΙΗ. Ποιες είναι οι βασικές δυνατότητες και περιορισμοί στην περιοχή δράσης της Ε.Ε.?

Εξωτερική δράση – Προώθηση των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρίες στην εξωτερική δράση της Ε.Ε.

Το θέμα δεν συζητήθηκε κατά τις συνεδρίες.

ΙΘ. Ένα άλλο θέμα που συζητήθηκε ήταν το «Ποια είναι η γνώμη σας για αυτήν τη στρατηγική?».

Στη Λιθουανία, οι συμμετέχοντες αντάλλαξαν απόψεις και τόνισαν τη θετική διάσταση του ζητήματος «Πιστεύω σε αυτήν τη στρατηγική. Η στρατηγική αυτή διακηρύσσει ίσα δικαιώματα και περισσότερες ευκαιρίες για τους νέους, και γι' αυτό μου αρέσει».

Κατά τη διάρκεια της συζήτησης, η απασχόληση αναδείχτηκε ως κρίσιμος παράγοντας για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού των ατόμων με αναπηρίες «Προτείνω κάθε άτομο με αναπηρία να εργάζεται, και θεωρώ ότι αυτός είναι ο τρόπος για να μειωθεί ο κίνδυνος της απομόνωσης του»

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σύμφωνα με τη Διεθνή Σύμβαση για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες, που έχει επικυρωθεί από Ελλάδα, Ισπανία και Λιθουανία, είναι νομικά αναγνωρισμένο αφενός ότι τα άτομα με αναπηρίες έχουν **κατοχυρωμένα δικαιώματα** και αφετέρου, ότι οι δημόσιες αρχές οφείλουν να εγγυηθούν την απρόσκοπτη άσκησή τους. Έτσι, η αντίληψη περί βοήθειας που επικρατούσε κατά τις περασμένες δεκαετίες έχει ξεπεραστεί, διότι τα άτομα με αναπηρίες έχουν μετατραπεί από αντικείμενα μεταχείρισης και κοινωνικής προστασίας σε υποκείμενα δικαιωμάτων. Ωστόσο τα αποτελέσματα των θεατρικών παραστάσεων δείχνουν ότι παρά την προστατευτική νομοθεσία, αναφορικά με τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες, τα δικαιώματα αυτά όχι μόνο δεν είναι απόλυτα εγγυημένα αλλά συνεχώς λαμβάνο-

νται μέτρα που τα περιορίζουν και που προκαλούν δραματικές συνέπειες για την ομάδα αυτή και την ωθούν σταδιακά σε αποκλεισμό, ανισότητα και φτώχεια, δηλαδή σε στόχους αντίθετους από εκείνους που επιδιώκονται από την στρατηγική «Ευρώπη 2020».

Η **οικονομική κρίση**¹⁹ ευνοεί την εφαρμογή δημοσιονομικών μέτρων λιτότητας, τα οποία έχουν σημαντικά αρνητική επίπτωση στα άτομα με αναπηρίες στην Ισπανία, την Ελλάδα και τη Λιθουανία.

Για την περίπτωση της **Ισπανίας**, ο Επίτροπος Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης στην έκθεση του 2013 για την Ισπανία, εκφράζει την ανησυχία του εξαιτίας των εξαιρετικά αρνητικών επιπτώσεων που έχουν οι δημοσιονομικές περικοπές για τις συνθήκες ζωής και την κοινωνική ένταξη των ατόμων αυτών. Σύμφωνα με τις επισημάνσεις του, οι οικονομικοί περιορισμοί έχουν υπονομεύσει την πλειονότητα των προγραμμάτων και των πολιτικών που στόχευαν στην προώθηση της ισότιμης ένταξης των ατόμων με αναπηρίες. Επίσης έχουν επηρεάσει και τα μέτρα που στόχευαν στη βελτίωση της προσβασιμότητας στις γενικές υπηρεσίες, στην κατάρτιση, στα εκπαιδευτικά προγράμματα και στην απασχόληση. Ειδικά το τελευταίο είναι μεγάλης σημασίας, αν ληφθεί υπόψη ο αυξανόμενος βαθμός ανεργίας μεταξύ των ατόμων με αναπηρίες (υπολογίζεται πάνω από 30%).

Επισημαίνει ακόμη πως οι δημοσιονομικοί περιορισμοί στην εκπαίδευση έχουν δραματικό αντίκτυπο και στην ένταξη των παιδιών με αναπηρίες στο γενικό εκπαιδευτικό σύστημα, λαμβάνοντας υπόψη την τρέχουσα υψηλή σχολική διαρροή των παιδιών αυτών στην Ισπανία. Σημειώνεται επίσης, μεταξύ άλλων στοιχείων, μια έλλειψη φροντίδας σχετικά με τις ανάγκες των ατόμων με ψυχολογική και διανοητική αναπηρία, καθώς αυτή τη στιγμή 10.000 από αυτά στερούνται στέγασης, ενώ οι δημοσιονομικές περικοπές απειλούν το μοντέλο των δημοτικών υπηρεσιών ψυχικής υγείας που εισήχθη το 1986. Τα στοιχεία που εκτέθηκαν παραπάνω, σε συνδυασμό με την πρόσφατα ψηφισμένη νομοθεσία σε διάφορους τομείς, καταδεικνύουν μια αύξηση της έλλειψης προστασίας στο κοινωνικό, υγειονομικό και εργατικό πεδίο, που με τη σειρά του φανερώνει καθαρά την αποδυνάμωση των δικαιωμάτων της ομάδας αυτής.

19 Biel Portero I. 'Are there rights in a time of crisis?' Disability & Society, Vol. 27, No. 4, June 2012, 581-585

Στην Ισπανία, η Επιτροπή των Συλλόγων των Ατόμων με Αναπηρίες, εν όψει της δύσκολης κατάστασης στην οποία βρίσκονται τα άτομα αυτά και οι οικογένειές τους, και που οξύνεται από την κρίση και από τις πολιτικές αποφάσεις που λαμβάνονται σε όλα τα επίπεδα και που επιδεινώνουν την προστασία των δικαιωμάτων τους αποδυναμώνοντας το επίπεδο κοινωνικής συνοχής που είχε επιτευχθεί στην Ισπανία, παρουσίασαν μια νέα στρατηγική άμεσης αντίδρασης, που το Δεκέμβριο του 2012 την ονόμασαν "SOS Αναπηρία", με στόχο να συνεχιστεί για όσο χρονικό διάστημα υπάρχει κρίση.

Η επιτροπή αυτή προσπαθεί να κάνει ορατό μέσα στην πολιτική αντιπαράθεση οτιδήποτε σχετίζεται με την ένταξη των ατόμων με αναπηρίες και να αντιμετωπίσει με μέτρα υψηλής ευαισθητοποίησης και με άμεσες δράσεις την πορεία προς την επιδείνωση (ιδίως σε ό,τι αφορά την κατάρρευση των συστημάτων και των μέτρων προώθησης και προστασίας της κοινότητας αυτής).

Η διεθνής κρίση που χτυπάει τώρα την Ευρώπη, και ειδικά την **Ελλάδα**, επηρεάζει δυσανάλογα τις ζωές των ατόμων με αναπηρίες και των οικογενειών τους. Αν τα συστήματα κοινωνικής προστασίας ήταν ήδη ανεπαρκή ακόμη και πριν από την κρίση, τώρα είναι πλέον σχεδόν ανύπαρκτα παρόλο που είναι πολύ πιο απαραίτητα για να μπορούν τα άτομα με αναπηρίες να αντιμετωπίσουν τα καθημερινά τους προβλήματα. Στην Ελλάδα, την περίοδο αυτή, τα άτομα με αναπηρίες διατρέχουν κατά 25% περισσότερο κίνδυνο να βρεθούν σε κατάσταση φτώχειας. Στην πραγματικότητα, εκτός από τις κλασικές περικοπές που έγιναν σε μισθούς και συντάξεις και επηρέασαν τον πληθυσμό ασχέτως αναπηρίας, τα ελληνικά μέτρα λιτότητας προκαλούν και μερική ή ολική κατάρρευση κοινωνικών υπηρεσιών²⁰, περικοπές σε επιχορηγήσεις για βοηθητικό εξοπλισμό και ιατρικές υπηρεσίες, και χρονικές καθυστερήσεις στις πληρωμές των επιδομάτων αναπηρίας που υπερβαίνουν τους έξι μήνες²¹.

Κατά τη διάρκεια των δύο προηγούμενων δεκαετιών στη **Λιθουανία** έγιναν πολλές θετικές αλλαγές ως προς την κοινωνική ένταξη των ατόμων με αναπηρίες στους τομείς της δημόσιας εκπαίδευσης, της υγείας και πρόνοιας, της πρόσβασης στο φυσικό περιβάλλον, της μετακίνησης, της πληροφόρι-ας, της απασχόλησης και του πολιτισμού. Ωστόσο όταν εγκαινιάστηκαν γενικές περικοπές στα δημόσια έξοδα εξαιτίας της οικονομικής κρίσης, υπήρξαν αρνητικές επιπτώσεις για τα άτομα με αναπηρίες στη Λιθουανία.

Δεν περικόπηκαν μόνο οι δημόσιες συντάξεις κοινωνικής ασφάλισης για αδυναμία εργασίας και οι αποζημιώσεις για νοσηλεία και φροντίδα, αλλά μειώθηκε και ο προϋπολογισμός των Εθνικών Προγραμμάτων Κοινωνικής Ένταξης για τους Ανάπηρους 2003–2012 και 2013–2019, αφού πλέον αντιστοιχεί σε λιγότερες παροχές υπηρεσιών. Αυτό επηρέασε ιδιαίτερα εκείνα τα άτομα με αναπηρίες που έχουν χαμηλό εισόδημα και άρα βρίσκονται σε μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας. Για παράδειγμα, το 2013 υπήρχαν στη Λιθουανία 170.000 άτομα με αναπηρίες σε εργάσιμη ηλικία, και μόνο 28% από αυτούς εργάζονταν (Πρόγραμμα Απασχόλησης 2014–2020²². Αυτό δείχνει ένα μειωμένο επίπεδο απασχόλησης ατόμων με αναπηρίες σε σύγκριση με τον υπόλοιπο πληθυσμό, διότι η ανεργία του γενικού πληθυσμού ανέρχεται στο 12%, δηλαδή έξι φορές λιγότερη. Ιδιαίτερα ανησυχητική είναι η έλλειψη ειδικών μέτρων προστασίας για νεαρά άτομα με αναπηρίες, όχι μόνο σε ό,τι αφορά την εκπαίδευση, την κατάρτιση και τις πιθανότητες απασχόλησης αλλά και τον πολιτισμό, τη διασκέδαση κλπ. Είναι αναγκαίο, αυτή η προσωρινή μείωση δημοσίων δαπανών και κοινωνικών επιδομάτων να αρθεί, ώστε αυτά να αποκατασταθούν στα προηγούμενα επίπεδα το συντομότερο δυνατόν, καθώς πλέον η δημόσια βοήθεια προς τα άτομα αυτά δεν είναι καθόλου επαρκής και ικανοποιητική.

Αν ακολουθηθεί η υπάρχουσα οδός, τότε η **κατάσταση των δικαιωμάτων** των ατόμων με αναπηρίες στην Ελλάδα, την Ισπανία και τη Λιθουανία θα επιδεινωθεί και θα είναι δύσκολο να ανατραπεί σε εύθετο χρονικό ορίζοντα.

Γι' αυτό το λόγο θεωρούμε ότι, αν η Ε.Ε. πραγματικά προτίθεται να σεβαστεί και να προωθήσει τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες και να μειώσει τα επίπεδα ανεργίας τους, τη σχολική διαρροή και τη φτώχεια, τότε

20 Περιλαμβανομένων των κέντρων ημερήσιας φροντίδας, των υπηρεσιών για βοήθεια στο σπίτι, επαγγελματικής κατάρτισης, αποκατάστασης και ειδικευμένων νηπιαγωγείων και σχολείων, μερικά από τα οποία ιδρύθηκαν με την υποστήριξη του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου (Ε.Κ.Τ.).

21 Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Ιδρυμάτων για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και την Αναπηρία, που πιστοποιεί τις επιπτώσεις των προγραμμάτων λιτότητας των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων στα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες - http://www.efc.be/programmes_services/resources/Documents/Austerity2012.PDF διαθέσιμο από 14 Φεβρουαρίου 2014, Bernard Brunhes International BPI group, που πιστοποιεί τις επιπτώσεις των προγραμμάτων λιτότητας των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων στα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες - 2012, http://www.enil.eu/wp-content/uploads/2012/12/Austerity-European-Report_FINAL.pdf διαθέσιμο από 14 Φεβρουαρίου 2014, Ελένη Στρατή «Τάσεις της πολιτικής για την αναπηρία στην Ελλάδα, 2008–2011, Πρόνοια, Απασχόληση, Εκπαίδευση», διαθέσιμο από 14 Φεβρουαρίου 2014.

22 Πρόγραμμα Απασχόλησης 2014–2020 (Užimtumo didinimo 2014–2020 metų programa) (Εφημερίδα Κυβερνήσεως, 2013, no. 105-5154).

είναι απαραίτητο να προστατεύσει αποτελεσματικά τα δικαιώματα τους από τις επιθέσεις των δημοσιονομικών περικοπών. Η επιβεβαίωση των δικαιωμάτων αυτών θα προέλθει, αν γίνει προσπάθεια να αποφευχθούν ή να μειωθούν οι δημοσιονομικές περικοπές και τα διάφορα μέτρα οικονομικής προσαρμογής που λαμβάνονται από τις δημόσιες αρχές κατά τη διάρκεια των τελευταίων μηνών και ετών και που εξαρθώνουν τις κοινωνικές υποδομές για τα άτομα με αναπηρίες, ετοιμάζοντας ένα ζοφερό μέλλον για 'αυτά και τις οικογένειές τους.

Αν διαβάσει κανείς ταυτόχρονα τα στατιστικά στοιχεία για τα επίπεδα ανεργίας των ατόμων με αναπηρίες από τη μια μεριά και τους στόχους της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» από την άλλη μεριά, διαπιστώνει ότι βρίσκονται σε αντίφαση μεταξύ τους. Έτσι οι στόχοι της στρατηγικής αυτής φαντάζουν ακόμη πιο απομακρυσμένοι και άφταστοι, και αυτό προκαλεί απογοήτευση και απελπισία ανάμεσα στα άτομα με αναπηρίες.

Τα άτομα με αναπηρίες δύσκολα θα μπορούν να φτάσουν το επίπεδο ατομικής και κοινωνικής ανάπτυξης που είναι επιθυμητό σε μια σύγχρονη κοινωνία όπως αυτή της Ε.Ε. και να συμβάλουν ισότιμα στην πρόοδό της, αν τους επιβάλλονται μόνο υποχρεώσεις και αίρονται όλες οι εγγυήσεις προστασίας τους, καθώς αυτό θα αυξήσει την εξάρτησή τους από το σύστημα και άρα και τον αποκλεισμό τους. Κατά συνέπεια, αν δεν διευκολυνθεί η προώθησή τους μέσα στο **εκπαιδευτικό σύστημα**, αν δεν υπάρξει σημαντική πιθανότητα πρόσβασής τους σε μια **αγορά εργασίας** με καλό αντίκρισμα, αν δεν υπάρξει επαρκής **κοινωνική προστασία, οικονομικά επιδόματα** για την κάλυψη του επιπρόσθετου κόστους ζωής (που για την Ισπανία έχουν υπολογιστεί σε ένα επιπλέον ποσό 18000 ευρώ ετησίως), αν δεν υπάρξει απαραίτητη τεχνική βοήθεια υγειονομική κάλυψη που να εγγυάται τη μέγιστη δυνατή παροχή υπηρεσιών υγείας και πρόνοιας, και αν δεν εξαλειφθούν από την άλλη μεριά τα οικονομικά βάρη τους (αυξημένη ασφαλιστική συμμετοχή σε παροχές υγείας και πρόνοιας, αυξημένη φορολογία κλπ) ενώ μάλιστα οι μισθοί και οι συντάξεις παραμένουν στάσιμοι, είναι εύκολο να προβλέψει κανείς ότι το μέλλον που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρίες δεν απέχει πολύ από την κοινωνική τους ένταξη. Έτσι, είναι προφανές ότι αυτή η συνταγή δεν υπηρετεί το στόχο της κοινωνικής συνοχής σε Ελλάδα, Λιθουανία και Ισπανία. Κατά συνέπεια, **δεν μπορεί να συντελεστεί γενικότερη πρόοδος και βιώσιμη ανάπτυξη, αφού δεν υπάρχει προώθηση των ατόμων με αναπηρία μέσω της δυναμικής συμ-**

μετοχής και συνεισφοράς τους στην κοινωνία, αλλά αντίθετα συνεχίζεται η εξάρτησή τους από το σύστημα. Το να μην παρέχονται διευκολύνσεις σε αυτά τα άτομα για την απόκτηση της ανεξαρτησίας τους τα κάνει πιο εξαρτημένα από ό,τι είναι αυτή τη στιγμή, επιφέροντας περιορισμό των δικαιωμάτων τους και καθιστώντας τα ακόμη πιο ευάλωτα, ενώ αυξάνει το περιττό οικονομικό κόστος που προκαλείται από το υπάρχον αυτό-αναπαράγόμενο σύστημα (προωθώντας ανεξέλεγκτα τη μη βιωσιμότητα του). Ο παράγοντας που επιδεινώνει την κατάσταση είναι ότι αν το σύστημα έχει πόρους θα μπορεί μεν να διασφαλίζει ένα ελάχιστο επίπεδο αξιοπρεπούς ζωής αλλά τότε το συνολικό μοντέλο θα οδηγηθεί και πάλι στη νοσοκομειακή προσέγγιση της αναπηρίας. Ωστόσο, **αν το κράτος δεν διαθέτει αυτούς τους πόρους (όπως ισχύει σήμερα), τότε τα άτομα με αναπηρίες είναι καταδικασμένα σε μη ορατότητα, κοινωνικό αποκλεισμό και απόλυτη φτώχεια (σε αντίθεση με τους Στόχους της στρατηγικής 2020).**

Έχοντας υπόψη αυτήν την πραγματικότητα, θα ήταν σημαντικό να μην παραβλέπεται και το επίπεδο του άγχους και της ανασφάλειας που δημιουργείται ανάμεσα στα άτομα αυτής της ομάδας όταν σκέφτονται, σε μια μακροπρόθεσμη προοπτική, το ενδεχόμενο της επίτευξης μιας αξιοπρεπούς ζωής που θα θέλανε.

Έτσι, στις 23 Δεκεμβρίου 2013 η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ διοργάνωσε μια υψηλόβαθμη συνάντηση για την “αναπηρία και την ανάπτυξη” και υιοθέτησε ένα έγγραφο, στο οποίο γίνεται αναφορά στο ότι πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η αναπηρία σε ό,τι αφορά την ανάπτυξη, στην πορεία μιας οικονομίας συνοχής προς το 2015, αλλά παράλληλα υπάρχει η **διαπίστωση ότι η Ελλάδα, η Λιθουανία και η Ισπανία, εξαιτίας των πρόσφατων κυβερνητικών αποφάσεων, δεν βρίσκονται ακριβώς σε αυτόν το δρόμο (αλλά μάλλον στον εντελώς αντίθετο)**. Είναι θεμελιώδεις να επικεντρωθεί η προσοχή όλων και να υπάρξει κινητοποίηση για αλλαγές της πολιτικής αυτής, ώστε το βάρος της δημοσιονομικής προσαρμογής να μην προκαλεί προβλήματα στα άτομα με αναπηρίες, απειλώντας βασικές πτυχές της κοινωνικής τους ένταξης αλλά και γενικότερα της κοινωνικής ανάπτυξης. Αντιμετωπίζοντας την κυρίαρχη πραγματικότητα των συνεχόμενων και επιθετικών μέτρων δημοσιονομικής προσαρμογής που έχουν επιβληθεί, οι στόχοι της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» που σχετίζονται με την αναπηρία μπορούν να επιτευχθούν μόνο αν προστατευτούν και κατοχυρωθούν τα δικαιώματα της ήδη ευάλωτης αυτής ομάδας. **Χωρίς ανάμειξη και πραγματική δράση από τις δημόσιες αρχές και χωρίς τη συνεργασία τους με κοινωνικούς εταίρους («τίποτε για εμάς χωρίς εμάς», όπως λέει και ένα**

σύνθημα) θα είναι πολύ δύσκολο να επιτευχθεί η προστασία των δικαιωμάτων εκείνων που είναι απαραίτητα για να διευκολυνθεί μια δίκαιη και βιώσιμη ανάπτυξη. Αξίζει πραγματικά να υιοθετηθούν θεσμικές ρυθμίσεις που προωθούν δικαιώματα, αλλά χωρίς ισχυρή βούληση και χωρίς τα αναγκαία μέσα, υλικά και ανθρώπινα, θα είναι πολύ δύσκολο να υλοποιηθούν.

Από την άλλη πλευρά, τα άτομα με αναπηρίες θα πρέπει να εστιάσουν περισσότερο στην **αυτο-εκτίμησή τους και στη μαχητική προώπιση των δικαιωμάτων τους**. Κατά τη διάρκεια της παρουσίας μιας από τις θεατρικές παραστάσεις στην Ελλάδα, ο εκπαιδευτής, παίζοντας το ρόλο του εργοδότη, πρόσβαλλε τον πλασματικό χαρακτήρα Μ. Όταν ο σερβιτόρος Μ. έσπασε κάποια ποτήρια, ο εργοδότης του φώναξε λέγοντάς του ότι «σε προσέλαβα διότι ένιωθα οίκτο για σένα όταν σε είδα στην κατάσταση που βρίσκεσαι». Ο Μ. δεν απάντησε σε αυτό, όπως ούτε και οι άλλοι συμμετέχοντες που ήταν παρόντες στην παράσταση. Μιλώντας με αυτόν τον τρόπο, ο εκπαιδευτής ήθελε να παρακινήσει τους συμμετέχοντες να αντιδράσουν δυναμικά, αλλά αυτοί δεν το έπραξαν. Ασφαλώς αντελήφθησαν ότι επρόκειτο για κάτι κακό εκ μέρους του εργοδότη, και κατάλαβαν ότι ήταν προσβλητική η φράση αυτή, αλλά ούτε ο Μ. ούτε κανένας άλλος από το ακροατήριο σηκώθηκε για να δηλώσει (προς τον εργοδότη) ότι «δεν έχεις το δικαίωμα να μου μιλάς έτσι!». Ο εκπαιδευτής ήθελε να τους κάνει να συνειδητοποιήσουν ότι με τη συμπεριφορά τους αυτή δεν απαίτησαν ίση μεταχείριση και δεν έδωσαν μάχη για τα δικαιώματά τους, και ότι κανείς δεν θα το κάνει αυτό για λογαριασμό τους (αν δεν το κάνουν οι ίδιοι).

Η πιο σημαντική σύσταση που προήλθε από την παράσταση ήταν η προτροπή για περισσότερη ενασχόληση με την **εκπαίδευση**. Ειδικά σε μια χώρα όπως η Ελλάδα, όπου τα παιδιά με αναπηρίες φοιτούν σχεδόν αποκλειστικά σε ειδικά σχολεία, είναι πολύ σημαντικό τα παιδιά να συναντιούνται και να μαθαίνουν να αντιμετωπίζουν την αναπηρία «Οι πολίτες πρέπει να συνηθίσουν να σκέφτονται ότι αν το κράτος δεν μπορεί να κάνει κάτι, τότε θα το κάνουν οι ίδιοι !!». Το αποτέλεσμα που θα επέλθει από αυτήν την προσέγγιση είναι ότι τα παιδιά με αναπηρία θα αντιμετωπίζουν τη συνύπαρξή τους με τα παιδιά χωρίς αναπηρία. Αυτός είναι ο μόνος τρόπος για να συνειδητοποιήσουν ότι είναι κι αυτά παιδιά με θετικές όψεις, δικαιώματα και περιορισμούς.

Αν θέλουμε να πετύχουμε μια πνευματική ανάπτυξη σε ευρωπαϊκό επίπεδο, είναι σημαντικό για τα κράτη να υποστηρίξουν τη συλλογική νοημοσύνη.

Αντίθετα, όταν δεν εισακούγονται οι πολίτες, όταν κυριαρχεί ο αποκλεισμός από τις αποφάσεις που τους αφορούν και μάλιστα όσοι διαμαρτύρονται ενάντια σε σχετικές νομοθεσίες υφίστανται καταπίεση (π.χ. Νόμος για την Ασφάλεια των Πολιτών), όταν υπηρεσίες και δικαιώματα περιορίζονται, όταν εντείνεται ο αποκλεισμός συγκεκριμένων ομάδων, όταν προωθούνται η κοινωνική ανισότητα και η μη βιωσιμότητα ενός συστήματος (διαλύοντας τις εγγυήσεις για αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης, απασχόληση, πρόσβαση σε σύστημα υγείας κλπ), τότε **επιλέγεται ένας λάθος δρόμος για την προώθηση και την επίτευξη νοήμονος, βιώσιμης και συνεκτικής ανάπτυξης (και συνεπώς παραμένει αναξιοποίητο ένα τεράστιο μέρος του έμφυτου δυναμικού που η συλλογική νοημοσύνη μπορεί να προσφέρει στην κοινωνική ανάπτυξη)**. Επί του παρόντος, στην Ισπανία, την Ελλάδα και τη Λιθουανία αυτό το δυναμικό (που εμπνέεται από τους στόχους της στρατηγικής 2020) αναμφίβολα χάνεται, ωθούμενο μάλιστα σε ένα απατηλό μονοπάτι, σε ό,τι αφορά τα άτομα με αναπηρίες, οι οποίοι αποτελούν το ζητούμενο της μελέτης αυτής. Ελπίζουμε ότι οι συνεισφορές τους στην στρατηγική «Ευρώπη 2020», όπως έχουν καταγραφεί σε αυτό το πρόγραμμα, μπορούν να συμβάλουν στην αύξηση των προσδοκιών τους για μια αξιοπρεπή ζωή, που θα τους επιτρέψει στο εγγύς μέλλον να συνεισφέρουν ισότιμα στην ανάπτυξη της κοινωνίας μας, ευνοώντας τη δημιουργία μιας νοήμονος, βιώσιμης και συνεκτικής ευρωπαϊκής ανάπτυξης.

Μετά τις ενημερωτικές συναντήσεις αναφορικά με τις πτυχές περί αναπηρίας της στρατηγικής «Ευρώπη 2020», τα συμπεράσματα δεν είναι πολύ θετικά και ελπιδοφόρα. Είναι σαφές ότι οι στόχοι που τέθηκαν από την Ευρωπαϊκή Ένωση για μια νοήμονα, βιώσιμη και συνεκτική ανάπτυξη έχουν θέσει πολύ ψηλά τον πήχη και άρα είναι δύσκολο να επιτευχθούν μέσα σε 6 χρόνια. Η γενική αίσθηση είναι ότι οι στόχοι αυτοί δεν λαμβάνουν υπόψη την πραγματικότητα που βιώνουν καθημερινά τα άτομα με αναπηρίες, καθώς πολλά προβλήματα υποδομών έχουν ενταθεί σήμερα λόγω της οικονομικής κρίσης. **Ωστόσο, η πλήρης οικονομική και κοινωνική συμμετοχή των ατόμων με αναπηρίες είναι αναγκαία προκειμένου η στρατηγική «Ευρώπη 2020» να πετύχει τη δημιουργία μιας νοήμονος, βιώσιμης και συνεκτικής ανάπτυξης²³.**

23 Choi A., Calero J. 'The contribution of the population of disabled people to the attainment of Europe 2020 Strategy headline targets' *Disability & Society*, 2013, Vol. 28, No. 6, 853–873

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

Το Θέατρο των καταπιεσμένων – Βασικές αρχές

Το Θέατρο Φόρουμ είναι μια θεατρική πρακτική που αναπτύχθηκε στη Βραζιλία στις αρχές της δεκαετίας του '70 από τον θεατρικό δημιουργό Αύγουστο Μπωλ ως τμήμα του διάσημου Θεάτρου των Καταπιεσμένων.

Έλκοντας την καταγωγή του από τις παιδαγωγικές θεωρίες του Πάολο Φρέιρε, την κοινωνική αισθητική του Μπέρτολτ Μπρεχτ και κοινές θεατρικές ασκήσεις και παιχνίδια, ο Μπωλ ανέπτυξε το Θέατρο αυτό ως μια ευέλικτη μορφή διαδραστικών ασκήσεων, παιχνιδιών, αυτοσχεδιασμών και άλλων δομημένων θεατρικών τεχνικών. Εξαιτίας της πρακτικότητας και της προσαρμοστικότητας του Θεάτρου Καταπιεσμένων (Θ.Κ.), αυτό εφαρμόστηκε από θεατρικούς δημιουργούς σε όλο τον κόσμο σε διάφορα περιβάλλοντα και υπηρέτησε ποικίλες κοινωνικές λειτουργίες.

Θεωρητική και φιλοσοφική δομή

Ο Πάολο Φρέιρε (1921-1997) ήταν ένας Βραζιλιάνος εκπαιδευτής και φιλόσοφος και παράλληλα βασικός υποστηρικτής της κριτικής παιδαγωγικής. Η Κριτική Παιδαγωγική, ξεκινώντας από μια νεομαρξιστική φιλολογία Κριτικής Θεωρίας²⁴ αντιπροσωπεύει την αντίδραση των προοδευτικών εκπαιδευτικών ενάντια στις θεσμοποιημένες λειτουργίες. Αποτελεί μια προσπάθεια για δουλειά μέσα στους εκπαιδευτικούς θεσμούς και σε άλλα μέσα με στόχο να εγείρονται ερωτήσεις για την ανισότητα της ισχύος, τους ψεύτικους μύθους περί ευκαιριών και αξιοκρατίας για τους φοιτητές και για τον τρόπο με τον οποίον τα συστήματα πίστης εσωτερικεύονται σε βαθμό που τα άτομα και οι ομάδες εγκαταλείπουν την προσδοκία για αμφισβήτηση ή για αλλαγή της ζωής τους²⁵. Ο Φρέιρε πρότεινε μία νέα έννοια της θεωρίας, μακριά από την παραδοσιακή. Αναδιамόρφωσε λοιπόν τη θεωρία έτσι

24 Critical theory was first defined by Max Horkheimer (1895-1973) of the Frankfurt School of sociology in his 1937 essay *Traditional and Critical Theory*: Critical theory is a social theory oriented toward critiquing and changing society as a whole, in contrast to traditional theory oriented only to understanding or explaining it. Horkheimer wanted to distinguish critical theory as a radical, emancipatory form of Marxian theory, critiquing both the model of science put forward by logical positivism and what he and his colleagues saw as the covert positivism and authoritarianism of orthodox Marxism and Communism.

http://www.princeton.edu/~achaney/tmve/wiki100k/docs/Critical_theory.html

25 N.C.Burbules and R.Berk, *Critical Thinking and Critical Pedagogy: Relations, Differences, and Limits*, Critical Theories in Education, Thomas S. Popkewitz and Lynn Fendler eds., Routledge, 1999, p.1

ώστε να λαμβάνεται υπόψη η ανθρώπινη ύπαρξη σε συσχέτιση με το περιβάλλον της και την πραγματικότητα στην οποία ζει.

Η θεωρία στην οποία συνέλαβε ο Φρέιρε χαρακτηρίζεται από ένα σημαντικό μεταμορφωτικό στοιχείο, δηλαδή προτείνεται ως μια νέα μεθοδολογία για την έρευνα της πραγματικότητας ώστε να προκύψει αλλαγή από μια παθητική προς μια δυναμική προσέγγιση, ικανή να συνδέσει τη θεωρία με την πράξη. Αυτή η νέα σχέση που ο Φρέιρε ανέπτυξε μεταξύ θεωρίας και πράξης διεύρυνε τα πεδία θεωρητικής έρευνας σε νέους τομείς, νέες παιδαγωγικές πρακτικές έρευνας ως προς τις συμπεριφορές και ως προς τον τρόπο που το άτομο συνδέεται με τον εαυτό του, τους άλλους και τον κόσμο. Ο συγγραφέας δεν προτίθεται να προτείνει μια εκπαιδευτική προσέγγιση που να τοποθετεί τη θεωρία πάνω στην πρακτική και το αντίστροφο. Με άλλα λόγια, η δράση, η παρατήρηση και η αντίδραση κινούνται ομοιόμορφα και σε σχέση αλληλεξάρτησης. Στη βάση αυτών των νέων υποθέσεων έχτισε τη νέα θεωρία του την οποία εξηγεί στο βιβλίο «Παιδαγωγική των Καταπιεσμένων» (1970)²⁶. Στο πρώτο κεφάλαιο του βιβλίου περιγράφει τα φαινόμενα ή μάλλον τις διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα μέσα σε ένα σύστημα καταπιεστή – καταπιεζόμενου, που βασίζεται στην ισορροπία ισχύος που στην πραγματικότητα ασκεί ο καταπιεστής. Μετά εντοπίζει τις διαδικασίες της απανθρωποποίησης και της συνταγής, όπου απανθρωποποίηση σημαίνει παραβίαση των ανθρωπίνων και πολιτικών δικαιωμάτων, κοινωνική ανισότητα, πείνα και άρνηση πρόσβασης στη γνώση²⁷. Από την άλλη μεριά, η «συνταγή» σημαίνει διαδικασία διείσδυσης συγκεκριμένων αξιών των καταπιεστών, όπου η συνταγή της αλλαγής γίνεται κατανοητή από τους καταπιεζόμενους με όρους των καταπιεστών. Για να αντικρούσει αυτές τις δύο διαδικασίες, ο Φρέιρε εισάγει την έννοια της συνειδητοποίησης. Περιλαμβάνει δύο υπο-διαδικασίες, δηλαδή την αφύπνιση συνείδησης και την κριτική εκπαίδευση.

Ως αφύπνιση συνείδησης ορίζεται η επίγνωση της κατάστασης ενός ανθρώπου που δεν θεωρείται πράγμα ή εργαλείο, με την κριτική εκπαίδευση να διακρίνεται από την κηδεμονευτική εκπαίδευση. Η κηδεμονευτική εκπαίδευση, που αναζητείται και εφαρμόζεται από τον καταπιεστή, εκλαμβάνει τους φοιτητές ως «περιέχοντα δοχεία» στα οποία οι εκπαιδευτές χύνουν τις γνώσεις τους. Αντίθετα, η κριτική εκπαίδευση, που θα μπορούσε να αποτελεί το επιθυμητό τέλος της κατάστασης καταπίεσης, εκλαμβάνεται ως ένας διάλογος που χαρακτηρίζει τη μάθηση και την κοινωνική ζωή. Η εφαρμογή αυτής της φιλοσοφικής προσέγγισης στην παιδαγωγική,

26 P. Freire, *Pedagogy of the Oppressed*, Continuum, New York – London, 2000

27 P. Freire, *Pedagogy of the Oppressed*, p.43-70

γική, που προάγεται μέσω κοινωνιολογικών και γλωσσολογικών νύξεων, έχει ως αποτέλεσμα την οργάνωση του χρόνου της εκπαιδευτικής πρακτικής που τη διαιρεί σε τρεις στιγμές – κλειδιά.

Τη θεματική έρευνα κατά την οποία ο φοιτητής και ο καθηγητής αναζητούν την ατομική και κοινωνική γλώσσα που θα χρησιμοποιήσουν (και που τη συνδέουν με το περιεχόμενο της ζωής μέσα στην οποία βρίσκονται τοποθετημένοι) καθώς και τις λέξεις που χαρακτηρίζουν τα βασικά ζητήματα της δικής τους βιβλιογραφικής ιστορίας.

Το θεματικό περιεχόμενο των βασικών ζητημάτων που αναδείχθηκαν από καθηγητή και φοιτητή σε πρώτη φάση και η αποκωδικοποίησή τους, δηλαδή η εμβάθυνση της κοινωνικής σημασίας των θεμάτων που έχουν αναλυθεί σε συγκεκριμένα συμφραζόμενα και περιβάλλοντα.

Τον προβληματισμό που συνεπάγεται η μετάβαση από μια μαγική θέαση προς μια κριτική θέαση των αναδυόμενων κοινωνικών θεμάτων. Αυτή η στιγμή είναι σημαντική για το μετασχηματισμό από μια ατομική σε μια κοινωνική διάσταση, όπως τέθηκε στα δύο προηγούμενα βήματα²⁸.

Την ίδια περίοδο, ο Αύγουστος Μπωλ (1931 –2009) ξεκίνησε την πορεία της διάρθρωσης της θεατρικής παράδοσης και του αγώνα ενάντια στις ανισότητες. Το 1950, αφού ολοκλήρωσε τις σπουδές του στη Μηχανική, επέλεξε να ακολουθήσει το πάθος του για το θέατρο και έφυγε για τις Ηνωμένες Πολιτείες για να μάθει νέες μεθόδους ηθοποιίας. Κατά τη διάρκεια της παραμονής του στη Νέα Υόρκη επηρεάστηκε από μια μέθοδο που είχε επινοηθεί από το Ρώσο ηθοποιό και θεατρικό συγγραφέα Κωνσταντίν Στανισλάφσκι (1863-1968). Η πιο συναφής μέθοδος που εισήχθη από το Στανισλάφσκι ήταν η έννοια του υποκρυπτόμενου κειμένου, που επιτρέπει την αλλαγή της προοπτικής συγκριτικά με τις κλασικές μεθόδους ηθοποιίας και που εστιάζει αποκλειστικά και μόνο στο σενάριο το οποίο επικεντρώνει στα ψυχολογικά γνωρίσματα των χαρακτήρων. Το υποκρυπτόμενο κείμενο γίνεται μια δέσμη δημιουργικών στρατηγικών (σκέψεις, κίνητρα, αισθήματα, πλεονεκτήματα, γεγονότα του παρελθόντος) που βοηθούν τον ηθοποιό να βιώνει και να κάνει αξιόπιστες τις λέξεις του σεναρίου και τις πράξεις των χαρακτήρων²⁹.

Το 1956 ο Μπωλ έγινε διευθυντής του Θεάτρου Αρένα στο Σαν Πάολο και επίσης

28 Compare with T.Barauna, T.Motos Terue, *De Freire a Boal*, Ciudad Real, NAQUE, 2009.

29 G.Sofia, *Lo spettatore in gioco. Sottotesto, sottopartitura e meccanismo specchio* in *Il Lettore in Gioco*, Edizioni CàFoscari, Venezia 2013, p.69-71

<http://edizionicf.unive.it/index.php/Inn/article/viewFile/346/250#page=68>

άρχισε να αφιερώνει ειδική προσοχή στην εκπαίδευση των ηθοποιών που έπαιζαν δράμα, με σκοπό να ορίσει ξανά τον κοινωνικό ρόλο του θεάτρου και των ηθοποιών. Μπορούμε να ορίσουμε αυτήν τη χρονική στιγμή ως την έναρξη μιας διαδικασίας μετάβασης που αργότερα οδήγησε το συγγραφέα στις πρώτες μορφές διεισδυτικού θεάτρου, με αποτέλεσμα να δηλώσει ότι «η ανθρώπινη ύπαρξη δεν κάνει θέατρο, διότι είναι θέατρο αυτή καθαυτή. Μερικοί, πέραν του να είναι θέατρο, κάνουν και θέατρο»³⁰.

Η φυσική και διανοητική μηχανοποίηση που αποκτούνται ωστόσο στην καθημερινή ζωή μπορούν να αποτελέσουν δημιουργικές ιδιότητες εγγενείς στην ατομική διάσταση του ανθρώπου, μειώνοντας την πιθανότητα διερεύνησης του σώματος και της βιογραφικής μνήμης που συγκροτούν κάθε ανθρώπινη ύπαρξη.

Έτσι, σύμφωνα με τη θεωρία του Φρέιρε, «διαμέσου του θεάτρου, το άτομο αποκτά αυτοεκτίμηση, και το καταπιεσμένο σώμα απελευθερώνεται από την καθημερινή ζωή και από την κοινωνία»³¹. Τόσο ο Φρέιρε όσο και ο Μπωλ ανέπτυξαν μεθοδολογίες που συμμερίζονται την ίδια ελπίδα, την ίδια δέσμευση στην κατασκευή γνώσης, καθώς και μια εκπαιδευτική πρακτική ικανή να σκέφτεται τον μετασχηματισμό, την ελευθερία και τη δημιουργία ενός νέου ατόμου. Για τους δύο Βραζιλιάνους συγγραφείς, χωρίς διάλογο δεν υπάρχει επικοινωνία, τη στιγμή μάλιστα που η αυτονομία μπορεί να δημιουργηθεί μόνο ως αποτέλεσμα δράσης μέσα στην κοινωνία. Με άλλα λόγια, δεν υπάρχει εκπαίδευση χωρίς κοινωνική ανάμιξη³². Σχετικά με αυτό, ο Μπωλ εντοπίζει τρία επίπεδα μηχανοποίησης και από-συνειδητοποίησης, δηλαδή το σωματικό, το ψυχολογικό και το ψυχοκοινωνικό, που είναι αλληλένδετα. Σε κάθε περίπτωση, η διαδρομή πρέπει να γίνεται σε ομαδική βάση, καθώς κάτι τέτοιο θεωρείται ως το ιδανικό περιβάλλον για κοινωνικές αλλαγές³³.

Τα άτομα, μέσω συζήτησης και ερωτήσεων για τις προοπτικές τους, έρχονται σε επαφή, και μαζί αλλάζουν τον τρόπο που αντιλαμβάνονται και που, κατά συνέπεια, ερμηνεύουν τον κόσμο. Ο διάλογος για τον Φρέιρε (και τον Μπωλ) δεν είναι μια απλή τεχνική που αποσκοπεί στην επίτευξη συγκεκριμένων αποτελεσμάτων αλλά αποτελεί ένα αναπόσπαστο τμήμα της ίδιας της ανθρώπινης φύσης. Πράγματι, η αφετηρία της παρέμβασης ενός Θ.Κ. είναι η θεωρητική ανάλυση της κα-

30 A.Boal, *The Rainbow of Desire: The Boal Method of Theatre and Therapy*, Routledge, 1995

31 Ibid. Tania Barauna, Tomas Motos Terue, *De Freire a Boal*

32 A.Tomelli, *Dalla pedagogia degli oppressi al teatro dell'oppresso*, Educazione Democratica – Rivista di Pedagogia Democratica, March 2012, p.23

http://www.educazionedemocratica.org/pdf/ED_3_2012.pdf#page=23

33 A.Tomelli, *Dalla pedagogia degli oppressi al teatro dell'oppresso*,

τάστασης και η αρχική εξέταση της καταπίεσης μιας κοινότητας. Ο λειτουργικός σκοπός του Θ.Κ. είναι να ρωτήσει τους ανθρώπους που ζουν μέσα σε αυτήν, ώστε οι τελευταίοι, ως απάντηση, να εκφράσουν με θεατρικό τρόπο την καταπίεση που βιώνουν³⁴. Για τον λόγο αυτό, το Θ.Κ. δεν προσποιείται ότι παρέχει κάποια αλήθεια, αλλά αντίθετα οδηγεί στην εφαρμογή μιας μαιευτικής προσέγγισης³⁵, που οδηγεί τα άτομα σε διάλογο πρόσωπο με πρόσωπο καθώς και στην αναζήτηση νέων μη στερεοτυπικών απαντήσεων³⁶. Προτείνει μια δέσμη από τεχνικές με σαφή στόχο να καταστήσει πραγματικότητα τη διαδικασία απόκτησης γνώσεων και μετασχηματισμού των καταπιεσμένων.

Θέατρο Φόρουμ

Το Θέατρο Φόρουμ γεννήθηκε τυχαία στο Περού, από τη δυσaréσκεια ενός θεατή κατά τη διάρκεια ενός θεατρικού έργου, ο οποίος δεν μπορούσε να βλέπει τους ηθοποιούς και έκανε τις δικές του προτάσεις. Το Φόρουμ είναι ένα έργο που αντιπροσωπεύει μια αρνητική κατάσταση καταπίεσης. Το κοινό καλείται να παρέμβει και να ψάξει λύσεις και ενδεχομένως να αντικαταστήσει τον πρωταγωνιστή. Το Φόρουμ μπορεί να θεωρηθεί ως ένα είδος θύελλας στα κοινωνικά θέματα, κατά τη διάρκεια της οποίας γίνεται προσπάθεια να διαλυθεί η μηχανοποίηση που σήμερα καθοδηγεί τις απαντήσεις στα προβλήματα. Γι' αυτό, χαρακτηρίζεται από δύο γνωρίσματα, δηλαδή η σκηνή εξαφανίζεται και το κοινό γίνεται ενεργό, καθώς οι θεατές εξερευνούν, δείχνουν, αναλύουν και μετασχηματίζουν την πραγματικότητα στην οποία ζουν. Ο Μπωλ δίνει έμφαση στην κριτική ανάγκη περί αποτροπής της απομόνωσης του κοινού. Ο όρος «θεατής» είναι μια ταμπέλα που παρουσιάζει τους συμμετέχοντες ως λιγότερο ανθρώπινους. Έτσι, είναι απαραίτητο να τους εξανθρωπίσουμε, και να αποκαταστήσουμε πλήρως την ικανότητα τους για δράση. Πρέπει επίσης να αποτελέσουν υποκείμενα και άρα ηθοποιούς τοποθετημένους σε ίση μοίρα με αυτούς που γίνονται αποδεκτοί ως ηθοποιοί, οι οποίοι αντίστοιχα κι αυτοί με τη σειρά τους γίνονται θεατές. Αυτό θα εξαλείψει κάθε έννοια

34 Compare with R.Mazzini, *Teatro dell'oppresso e Educazione alla pace*, in: "Mosaico di Pace", n.1, sett. 1990

35 The *maieutic process*, is one of the process of Socratic method. It's the process of "bringing to birth" the ideas and judgments of the mind. He usually put a question and than institute comparison of example with example, noting similarities and differences. Socrates' objective seems to have been to help ordinary people clarify *their own* conceptions of morally good behavior, so that they might lead a better moral life, building their selves (*psyches*) to the fullest. See I.L.Götz, *On the Socratic method*, in Philosophy of Education, 1999 – ojs.ed.uiuc.edu, p.84-93

<http://ojs.ed.uiuc.edu/index.php/pes/article/viewArticle/2031>

36 That is strongly connected to the vision of Freire. Compare with P.Freire, *Educazione come pratica della libertà*, Milano, Mondadori, 1977, pp. 180

περί άρχουσας τάξης και θεάτρου που απεικονίζει μόνο τις δικές της ιδέες την ώρα που το κοινό αποτελεί παθητικό θύμα των εικόνων της. Με τον τρόπο αυτόν, οι θεατές δεν μεταβιβάζουν πια εξουσία προς τους θεατρικούς χαρακτήρες προκειμένου αυτοί να σκέφτονται ή να παίζουν στη δική τους θέση. Απελευθερώνονται, σκέφτονται και δρουν για τους εαυτούς τους³⁷.

Αυτή η εξερεύνηση καθοδηγείται από ένα είδος μεσολαβητή / εκπαιδευτή, τον Τζόκερ. Στις περισσότερες περιπτώσεις, αλλά όχι σε όλες, αυτός είναι επικεφαλής του δραματικού θεατρικού εργαστηρίου. Αυτό το άτομο είναι υπεύθυνο για την υποστήριξη της διαδικασίας, διασφαλίζοντας το δίκαιο χαρακτήρα της, χωρίς ποτέ να σχολιάζει ή να παρεμβαίνει στο περιεχόμενο της παράστασης, καθώς αυτό αποτελεί δικαιοδοσία των θεατών.

Βιβλιογραφία

- T. Barauna, T. Motos Terue, *De Freire a Boal*, Ciudad Real, NAQUE, 2009
 A. Boal, *The Rainbow of Desire: The Boal Method of Theatre and Therapy*, Routledge, 1995
 N. C. Burbules and R. Berk, *Critical Thinking and Critical Pedagogy: Relations, Differences, and Limits in Critical Theories in Education*, Thomas S. Popkewitz and Lynn Fendler eds., Routledge, 1999
 P. Freire, *Pedagogy of the Oppressed*, Continuum, New York – London, 2000
 P. Freire, *Educazione come pratica della libertà*, Milano, Mondadori, 1977
 I. L. Götz, *On the Socratic method*, in *Philosophy of Education*, 1999
 R. Mazzini, *Teatro dell'oppresso e Educazione alla pace*, in *Mosaico di Pace*, n.1, sett. 1990
 G. Sofia, *Lo spettatore in gioco. Sottotesto, sottopartitura e meccanismo specchio in Il Lettore in Gioco*, Edizioni CàFoscari, Venezia 2013
 A. Tomelli, *Dalla pedagogia degli oppressi al teatro dell'oppresso in Educazione Democratica – Rivista di Pedagogia Democratica*, March 2012
 Wardrip-Fruin, Noah, N.Montfort, *From Theatre of the Oppressed*, The New Media Reader, Cambridge, MIT, 2003

37 Boal supports the idea that theatre is not revolutionary in itself but is rehearsal of revolution. Compare with Wardrip-Fruin, Noah, N.Montfort, *From Theatre of the Oppressed*, The NewMediaReader. Cambridge, Mass., MIT, 2003, p.339-352

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

Οδηγίες για το Θέατρο Φόρουμ

- Ο καθένας μπορεί να παίξει σε ένα Θέατρο Φόρουμ, δεν απαιτείται προηγούμενη εμπειρία και οι θεατές δε χρειάζονται ειδική ικανότητα ηθοποιίας, αλλά είναι αναγκαίο να κατανοήσουν την κατάσταση που απεικονίζουν και να αφομοιωθούν από αυτή;
- Το θεατρικό έργο δημιουργείται από ηθοποιούς κατόπιν μιας σειράς προπαρασκευαστικών εργασιών, όπου ο εκπαιδευτής αρχίζει να τους εμπλέκει με παιχνίδια – ασκήσεις, ασκήσεις προθέρμανσης και συζητήσεις επί της απεικονιζόμενης κατάστασης;
- Δεν υπάρχει συγκεκριμένο σενάριο. Οι ηθοποιοί υποστηρίζονται από έναν πυρήνα που αποτελείται από βασικές γνώσεις και από χαρακτήρες που έχουν δομηθεί και ενσάρκωθεί κατά τη διάρκεια των προπαρασκευαστικών εργασιών.

Πώς δημιουργείται η παράσταση

- Η ομάδα πρέπει να επιλέξει το θέμα (δηλαδή το είδος καταπίεσης) που θέλει να αναδείξει καθώς και τη γενική ιδέα με την οποία πρέπει να ασχοληθεί το κοινό. Είναι αναγκαίο να παρέχεται μία υποδομή, κάποιες πραγματικές πληροφορίες, οι οποίες στη συνέχεια να συζητώνται και να απορροφώνται από τους ηθοποιούς. Αυτό γιατί μέσα από το Θέατρο Φόρουμ, επιχειρείται να προκύψουν ερωτήματα τόσο στους ηθοποιούς όσο και στο ακροατήριο. Είναι σημαντικό να θυμόμαστε ότι το Θέατρο Φόρουμ δεν έχει ως βασικό στόχο να βρει θεωρητικές λύσεις σε ένα ζήτημα, αλλά να καταστήσει τους «καταπιεζόμενους» ελεύθερους έναντι των «καταπιεστών». Σε αυτή την προοπτική, αρκετές λύσεις μπορούν να βρεθούν, και όχι μόνο μία, διότι όλα εξαρτώνται από τις διαφορετικές οπτικές γωνίες που έχει το κοινό για το ζήτημα αυτό;
- Επίσης θεμελιώδης είναι η στενή συνεργασία των μελών της ομάδας, η δημιουργία ενός ευχάριστου περιβάλλοντος και η καλλιέργεια πνεύματος αλληλο-υποστήριξης μέσα στην ομάδα. Αυτός είναι ο βασικός σκοπός των παιχνιδιών-ασκήσεων καθώς και των σχετικών ασκήσεων προθέρμανσης που λαμβάνουν χώρα στο πλαίσιο των προπαρασκευαστικών εργασιών και βοηθούν ώστε να ξεπεραστούν τα φυσικά και διανοητικά εμπόδια μέσα στην ομάδα;
- Για να γίνει περισσότερο κατανοητό, μπορείτε να φανταστείτε κάποιους χαρακτήρες που μπορούν να συμμετάσχουν στην ιστορία και διαλέξετε έναν πρωτα-

γωνιστικό χαρακτήρα που θα ενσαρκώνει τους καταπιεσμένους σύμφωνα με το θέμα του έργου. Το κοινό πρέπει να ταυτιστεί με αυτόν τον χαρακτήρα;

- Διαλέγετε τώρα άλλους χαρακτήρες (τους ανταγωνιστές / καταπιεστές) για να ενσαρκώσουν τις δυνάμεις καταπίεσης ή τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει ο πρωταγωνιστικός χαρακτήρας;
- Κατά τη διάρκεια των προπαρασκευαστικών εργαστηρίων (και ύστερα από τις ασκήσεις προθέρμανσης), αυτοσχεδιάζετε ώστε να αποδώσετε καταστάσεις στις οποίες ο πρωταγωνιστικός χαρακτήρας έχει υποστεί καταπίεση από τους καταπιεστές του. Είναι σημαντικό να καθορίσετε τη συμπεριφορά των ηθοποιών και να συζητήσετε μέσα στην ομάδα πώς να τη διαμορφώσετε με έναν καλύτερο τρόπο;
- Καταγράφετε το πρώτο σενάριο του έργου να εκτυλίσσεται πάνω στη σκηνή, και αρχίζετε να προσπαθείτε να φανταστείτε τις πιθανές απαντήσεις από το κοινό και να εξασκηθείτε στο πώς να τους απαντάτε. Αυτή είναι πολύ σημαντική φάση επειδή η προετοιμασία της ερώτησης του κοινού μπορεί να πυροδοτήσει ή αντίθετα να παγώσει τη συζήτηση κατά τη διάρκεια του έργου;
- Αναλύετε τους διάλογους και καθορίζετε στόχους, υπο-στόχους και εμπόδια. Σε κάθε στιγμή, κάθε χαρακτήρας έχει στόχους και υπο-στόχους που προσπαθεί να πετύχει. Η ένταση γενικεύεται όταν οι στόχοι αυτοί συναντούν αντίσταση από εμπόδια. Τα εμπόδια είναι είτε οι δράσεις άλλων χαρακτήρων ή γεγονότα, είτε εσωτερικά συναισθηματικά εμπόδια του χαρακτήρα.
- Ο διάλογος μπορεί επίσης να μεταφέρει σημαντικές πληροφορίες στο κοινό και να εμβραθύνει την κατανόηση του εσωτερικού κόσμου του χαρακτήρα (το υπο-κείμενο).
- Όταν το σενάριο είναι έτοιμο, είναι απαραίτητο να γίνει πρόβα πολλές φορές καθώς οι ηθοποιοί σταδιακά θα αισθάνονται τους ρόλους τους να ενσωματώνονται βαθιά μέσα τους.

Ο Τζόκερ

- Ο Τζόκερ χρειάζεται να αισθάνεται οικειότητα και άνεση πάνω στη σκηνή. Πρέπει να λειτουργεί ως αφηγητής της ιστορίας ή ως κάποιος που κάνει αναγγελίες;
- Στην αρχή της παράστασης ο Τζόκερ ανεβαίνει στη σκηνή και προθερμαίνει το κοινό με ερωτήσεις και συζήτηση. Ο Τζόκερ, σε κάθε φάση, πρέπει να διασφαλίζει τη διαδραστικότητα;
- Όταν το έργο αρχίζει, ο Τζόκερ κάθεται στο πλάι παρατηρώντας το κοινό, ενώ καθορίζει τις αντιδράσεις, τις ερωτήσεις και καθετί που μπορεί να πυροδοτήσει διάλογο (π.χ. όταν κάποιος φεύγει από το κάθισμά του απογοητευμένος);

- Όταν το έργο παίζεται για πρώτη φορά, ο Τζόκερ κάνει ερωτήσεις αναφορικά με τις σημειώσεις του και σύμφωνα με τις αντιδράσεις που έχει εντοπίσει, ώστε να παρακινήσει το κοινό να σκεφτεί πάνω σε όσα έχει δει μέχρι στιγμής. Σε αυτό το στάδιο, ο Τζόκερ κάνει ερωτήσεις χωρίς να δίνει απαντήσεις. Λειτουργώντας με αυτόν τον τρόπο, κάνει τους θεατές να σκεφτούν ότι ήταν δική τους ιδέα να αρχίσουν τις αλλαγές;
- Στη συνέχεια ο Τζόκερ κάνει την παράσταση να αρχίσει ξανά. Ο Τζόκερ μπορεί να ζητήσει από τους ηθοποιούς να παίξουν όσες φορές θεωρεί ότι είναι αναγκαίο προκειμένου το κοινό να κατανοήσει το θέμα που παρουσιάζεται από την παράσταση.

Κατά τη διάρκεια της παράστασης και μετά από αυτήν

- Ο τελικός στόχος είναι να απελευθερωθούν οι συμμετέχοντες φέρνοντας νέες ιδέες μέσα στην αίθουσα. Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι δεν υπάρχουν σωστές και λανθασμένες ιδέες, και άρα δεν υπάρχει καμία ανάγκη όλοι οι συμμετέχοντες να συμφωνήσουν.
- Ο Τζόκερ διευκολύνει την παράσταση σε τρεις φάσεις, παρακινώντας τους συμμετέχοντες να απαντήσουν στις εξής ερωτήσεις:
  1. Τι συνέβη? Ποιος αναμείχθηκε?
  2. Με ποιον συμπάσχουμε?
  3. Ήταν άραγε αναπόφευκτο το αποτέλεσμα, ή μήπως θα μπορούσαν τα πράγματα να εξελιχθούν διαφορετικά?
- Σε συγκεκριμένη στιγμή, κατά τη συζήτηση, ο Τζόκερ διακόπτει τους ανθρώπους, ανακεφαλαιώνοντας τις ιδέες τους, και τους ζητάει να τις «εφαρμόσουν» πάνω στη σκηνή;
- Έτσι, όποιος από τους συμμετέχοντες επιθυμεί, παίρνει τον ρόλο του βασικού χαρακτήρα καθώς και τα αντικείμενα του χαρακτήρα αυτού ώστε να αισθανθεί ότι βρίσκεται στη θέση του, και δρα ανάλογα με τις απόψεις που αυτός έχει σχετικά με την επίλυση του προβλήματος;
- Οι άλλοι ηθοποιοί είναι κατάλληλα εκπαιδευμένοι και έτοιμοι να αντιδράσουν σε αυτόν τον «αυτοσχεδιασμό»;
- Στη συνέχεια, από τη στιγμή που το κοινό έχει δοκιμάσει ήδη τις πιο προφανείς λύσεις, ο Τζόκερ μπορεί να αποφασίσει να εμβραθύνει ακόμη περισσότερο στη συζήτηση;
- Το πότε ακριβώς θα σταματήσει η διαδικασία, ορίζεται από τον Τζόκερ, ρόλος του οποίου είναι να αντιληφθεί τον βαθμό στον οποίο οι συμμετέχοντες προάγουν τη συζήτηση και συμβάλουν με νέες ιδέες.

FondazioneGiacomoBrodolini

